

l-am găsit șezând. De aceea vedem că acestor gerundii li se adaugă, la Istroromâni, în mod consecvent adverbialul *-a: mnănda* „umblând“, *plăngănda* „plângând“. La Megleniți întâlnim forme ca *lagondurlea* „alergând“, care par a fi forme de compromis între *-rea* și *-lea**.

S. Pușcariu.

Studii de semantică¹.

I.

Observații semantice asupra „Irodote“-ului de la Coșula.

Monumentul literar, de o unică importanță², care e traducerea românească a lui *Herodot*, publicată, după manuscrisul găsit la mănăstirea Coșula, de d. N. Iorga (Vălenii-de-Munte, 1909), n'a fost până astăzi valorificat pentru istoria limbii noastre.

E timpul, ca această păgubitoare omisiune să se repare, cel puțin în parte.

Vârsta acestui monument a fixat-o d. N. Iorga, pe temeiul unei aluzii din text, relative la asediul Candiei de Turci: ca. 1650. Și, indiferent de paternitatea lui Eustratie Logofătul³ sau altuia (pe care, în ce ne privește, nu-l vedem⁴), limba traducerii trimite, incontestabil, la această epocă.

Arhaismul ei, caracterul ei de secol al XVII-lea, apare pe fiecare pagină, în fonetism, în morfologie, în sintaxă, ca și 'n vocabular: „să părăsiră de *a-l luaria*“ (p. 338); — *dideră* (p. 72) — *făceră* (*passim*); — „au *jăpt*“ (p. 70); — „*fum* vicleniți“ (p. 489); — *zișu* (p. 170); — „nu-i *vria* putea să-i ia“ (p. 296); —

* Cât despre arom. *-alui* în *imnăndalui* etc. el se explică altfel (cf. Sandfeld-Jensen, în Gröbers Grundriss I², 531—532 și I. Bacinschi ZRPh. 1913, p. 611—617) și nu e nici — precum s'ar putea crede — urmașul lui *lubet* = *libet*, care cred că ar fi dat *lo, ca *ubi* > *uă* > *o*. Originea lui nu trebuie căutată la gerundii, ci tot la adverbe, unde forma dativului se explică mai ușor. Astfel arom. *al'urealui* s'a putut despărți — precum în comunică Th. Capidan — din *mutreaste în al'urea lui*; tot astfel *amortului* „morțiș“ ar fi „felul mortului“ etc. Astfel de formațiuni avem și noi: *năljosului* „în jos, cu coborîs, repede“ (de unde s'a despărțit adverbul *înăljosul*, analizat prin etimologie populară cu *înalt josul*), *năldealului* „în sus, cu urcuș greu“ și chiar formația analogă *nălvaletui* (alături de *nălvaletu*), forme întrebuințate prin Mehedinți (Noua rev. rom. 1910, p. 87). Tot prin Mehedinți se aude și *godelui* „parcă“, care corespunde bănățeanului *godê* (bulg. *godê*, sârb. *god*).

„nu te vreî lăuda, cum îi vei trece“ (p. 374⁵); — „și au fost plângând și au fost strigând tare și toți au fost blăstămând pre Mardarie“ (p. 453⁶); — „alegând din s. de“ (= exceptând, abstracție făcând de, afară de, p. 322 *et passim*, consecvent¹⁷); — „pregiur (prejur, pin s. pi ~) dănsu“ (*passim*⁸); — *de* = decât (p. 488⁹); — *să* = dacă (p. 4¹⁰); — *cândai* (pp. 452, 469, 500¹¹); — „nici (o)dănăoară s. odenioare“ = niciodată (pp. 283, 358, 379 *et passim*); — *aram* (p. 385); — *despuitorul* (p. 38); — *îmă-sa* (p. 328); — *mănu* (pl. neart., p. 339¹²); — *numere* = nomina (pp. 118, 127, 222, etc.¹³); — *oame* (p. 247¹⁴); — *pășciune* (pp. 46, 224, 252), etc.¹⁵, nelipsind nici caracteristicele forme de articol prepositiv la genitivul numelor proprii feminine: „jacul *iî los*“ (p. 4), „Vutus, vrajă *ai* [= a ii, ei] Litus“ (p. 137)¹⁶.

Supt mai mult decât un raport¹⁷, textul vechiu-românesc editat de d. Iorga e un tezaur, care așteaptă să fie exploatat.

Dialectologul va găsi în el, alături de atâtea „moldovenisme“ (ca acel *cură* = cureă, p. 239, care, împreună cu *căță*, *măsă* = cățcă, măseă, etc., explică pe controversatul *nepoță*¹⁸, atestat și'n Anon. Băn.¹⁹, ed. Crețu, p. 356, supt forma: *nepocziē* = nepoțea, și dovedește, astfel, că e mai puțin specific moldovenesc decât s'ar fi crezut), o seamă de cuvinte dintre acelea, pe care ne-am deprins a le cotă și censură ca „ardelenisme“: *a (se) gătă* (pp. 285, 309²⁰), *a grăi pe cineva* (? p. 512; cf. *a agrăi*), ba chiar *a preluă* (p. 491: „și biruință prè-mare și frumoașă *preluă*“; cf. „au luat biruința“, p. 344); „de *bogate ori*“ = de multe ori (pp. 456, 464²¹), *fărçușul sabiei* (p. 172) = sfircul (ὁ μύκηξ) săbiei (cf. *sfărçușă de paloșă*, la Viciu, *Colinde din Ardeal*, p. 155, *sfărçuș*, „bețigaș crestă pentru frecat urzicile“ din Păcală, *Rășinari*, p. 141, cum și *sfărçușul nasului* din Pamfile, *Boli și leacuri*, p. 43²²). Și morala, cu care se va alege din aceste constatări, va fi, că așa-zisele „provincialisme“, „regionalisme“ sau „glose dialectale“ sânt de multe ori mai răspândite și mai vechi, de cum se crede.

Cercetătorul sinonimiceii românești — și cu aceasta ne apropiem de obiectul cercetărilor noastre — va putea spicui, la rândul său, o sumă de echivalente. Așa, pentru „încurând“ (cf. *neîntârziat*, *fără zăbavă*, *nu-zăbavă-vreme*, etc.) găsim: *curândă vremi* (p. 70) și *nepestită vremi* (pp. 137, 161, cf. *neapestit*, *neamânat* și contrariul: *târzie vreme*). iar pentru evident. vâ-

dit, invederat“, pe lângă *văzut lucru* (cf. *se vede lucrul*), avem aici: *ivit lucru* (p. 473, cf. *a se ivi lucrurile*, p. 18) și *arătat lucru* (p. 475); — în sens de „haide“ s. „mergi“ (cf. *pleacă, du-te*, etc.), obvine de mai multe ori forma *ia 'mblă* („*ia'mblă* de mi spune“, cf. vr. *blem*, fr. *allons*, lat. *en age, dic mihi* s. *i, puer, et*) și, împreună cu *pasă, pas'* (pp. 52, 87, etc., azi mărginit la locuțiuni de tipul lui *pas' de-i spune!*), forma pl. *păsași* (pp. 243, 345, 351²³); — în lipsa lui „mină“ sau „baie“, avem turcismul *madem* („*madem de aur și de argint*“, p. 362) și *săpături* (p. 271), echivalentul desăvârșit al lat. *fodina*; — *tulbă* (p. 134), adecă *tolbă* (de săgeți), reprezintă, alături de *tăftue de sigeți* (p. 227), sinonimia lui *cucură* (cf. și *săhaidac*, pe lângă *arc*, p. 382 sq.). — O interesantă familie de sinonime, înrudită cu acestea, alcătuiesc: *dardă* (ἀιχμή), *hășt(uri)* de aruncat (ἀκόντια, ἐξακοντίζειν), *gideă* (*țidea, țudea* = ἀκόντια), „*sulițale și fușturi*“ (p. 16 = I, 34: ἀκόντια δὲ καὶ δουράτια); cf. p. 18: „de o lance de suliță voiți peri“. — Alta, din același domeniu: gr. κήρυξ e redat prin *crainic* (170), *strigător* (476) și *teleleu* (p. 81); cf. *hărăț* (p. 246) = πρόδρομος, „tirailleur“ (p. 482: *să hărățuia* = hărățuia). — Și încă una, din altă sferă: *ciniș, unalte* (v. Glosariul), în loc de „scule, instrumente, (h)alaturi“. — Tot așa, pentru *lege* și *dătină*, pe lângă *pravilă* (*passim*), aflăm și *obiceiul legat* (pp. 496, 508), iar, pentru *limbă-de-moarte* (*limbă*, în înțeles de „popor“, e curent!), găsim: *rost-de-moarte* (p. 19; cf. *Rost-de-aur, Gură-de-aur* = Hrisostom, Zlatoust, apoi *pe de rost, rostesc*, iar p. *rost* din terminologia țesutului, cf. și megl. *graiu*, la Papanagi, *Megl.-Rom*, I, 32). — *Carte de rugă* (p. 401) și *răvaș de rugă* (542) = *supplex libellus* sânt interesante sinon. pentru *jalbă, arz, artic* (despre acesta din urmă, care se găsește și la Ureche, unde Giurescu îl glosează rău, ca „articel“, v. în special Longinescu-Patrognet, *Pravila lui V. Lupu*, ad loc.); — *ciudă* (pp. 150, 380) și *divă* (op. 160, 342) dispută încă terenul lui *minune* (cf. *miraz*, etc.); — *năsip* (p. 187), în această formă „moldovenească“, începe timid concurența cu *arină, anină* (de 4 ori acesta, pe aceeași pagină, față de o singură dată *nisip*, căruia derivatul *nisipesc*, mult mai frecvent, îi va fi înlesnit biruința, alături de omonimia dintre *anină* și verbul *anină*); cf. încă *homoc, chișaiu, porozău*, etc.²⁴. — Ca rudă de înțeles cu „biruesc“, „înving“ (cu varianta *învinesc*, pp. 182, 531²⁵), „supun“, apare și slavismul

pobedesc (pp. 441, 361, 393), iar ca glosă populară a lui *elefanzi* (p. 269), apare *pili* (cf. și p. 190), dublet al lui *fili*, ca și'n Dicț. Băn. și aiurea²⁶. — O importantă categorie de dublete sau, mai exact, de variante morfologice e, de asemenea, bine reprezentată în acest text arhaic, în care, pentru *persan* al nostru²⁷, aflăm următoarele forme: „o fimei *persidă*“ (p. 148, după gr. *περσις, -ίδοσ*). „o fimei *persoaică*“ (p. 325; cf. *Turcoaică*), „om *pers*“ (p. 368, după gr. *Πέρσης ἀνὴρ*), „oaste *persască*“ (p. 204)²⁸.

Să venim însă la ceea ce ne propusesem de la începutul studiului de față: examinarea câtorva termeni și locuțiuni din text, supt raportul semantic.

1. Se știe că ung. *pelda*, etymonul rom. **pildă**, are ca prototip pe germ. *Bild*, „chip“²⁹.

Acest înțeles original transpare admirabil în următoarele exemple din „Herodot“:

Și iaste o *pilda* a lui Arion la Tinar, de arame, un om nu mare pre un dulful³⁰ (p. 12 = I, 24: *ἀνάθημα χαλκίον οὐ μέγα, ἐπὶ δελφίνος ἐπέων ἀνθρωπος*). — Pentru că Isis iaste făcut un bozu în *pilda* muerii, cu coarne (p. 106 = II, 41: *τὸ γὰρ τῆς Ἰσιος ἀγαλμα ἐὼν γυκαικίον βούκερών ἐστι*). — Darie Împărat, vrând să-ș pue el *pilda* sa au *chipul* înainte lui Sesostris (p. 121 = II, 110: *ἀνδριάντα*³¹). — Pentru că piramida iaste într'acest *chip*, minunat lucru; *pilda* ei iaste această (p. 128 = II, 124: *parafrasă*!). — În ce *chip* ni-au arătat și *pildile* lor [sc. ale oamenilor buni și aleși] tot pre rând (p. 134 = II, 144: *τῶν αἰ εἰκόνες ἔσαν, τοιοῦτους ἀπεδείκνυσάν σφεας πάντας ἐόντας, ἰ. ε. κολοσσούς ξυλίνους*). — *Pilde* de hiară, de petri albi făcute (p. 232 = IV, 79: *λευκοῦ λίθου σφίγγες τε καὶ γρῦπες*). — Darie făcia [Artistonei, fetei lui Chiros] o *pildă* de aur, cu ciocanul bătută (p. 384 = VII, 69: *εἰκὼ χρυσέην σφυρήλατον ἐποίησατο*).

Trecerea de la acest sens inițial concret, plastic³², la acela, abstract, de „model, exemplu“ (cf. germ. *Vorbild*³³) și la acela, mai abstract, de „parabolă, alegorie, simbol“ (cf. *pildele* Evangheliei și germ. *Sinnbild*³⁴) s'a efectuat natural, prin ideea de „chip asemănător“, „asemănare“ (cf. lat. *simulacrum* = *signum, statua* și *fac-simile*): „aequus“ sau „aequandus“ (i. e. *imitando aequiperandus*³⁵).

precum se știe, acela de „făcător“: erai „făcător s. fabricant de paturi“ (κλίνης ποιητής), cum erai „făcător de drame“ (δράματα π.) sau „făcătoru de viersuri“ (p. 11 = I, 23: διθύραμβον ποιήσαντα), ca Arion „cobzarul“ (κithαρῶδον)³⁶.

Când traducătorul nostru vorbește de „Ecateu *tvorețul*“ (p. 287 = V, 36: λογοποιός)³⁷, de „*tvorețul* Omiros“ (p. 408 = VII, 161: ἐποποιός), sau de „dascălii *tvoreți*“, cari au auzit [= urzit: εὑρόντα³⁸] multe și de la dâșșii“ (p. 99 = II, 23: ποιητέων), el întrebuițează numai un sinonim slav, familiar în limba bisericească (cf. *ciudotvoretș*, „thaumaturg, făcător-de-minuni“³⁹), al acelaiași termin: Homer e, astfel, un „făcător de *epose*“⁴⁰, cu același titlu, cu care cutare „muieri“ sânt „de pită făcătoare“ (p. 414 = VII, 187: γυναικῶν σιτοποιέων).

3. Lat. *versus*, „vers“, are la bază, cum știm, pe *vertere*, propriu: „terram aratro *vertere*, arare“, din același ciclu de metafore agrare, din care fac parte: *act* (*actus*), *strofă* (στροφή, cf. βουστροφηδόν), *cultură* (*agricultura*, aplicată la spirit: „géorgique de l'âme“; cf. gluma lui August despre Vettius arând mormântul tatălui său: „hoc est vere *memoriam* patris *colere*“, după Macrobius, *Saturnalia*, II, 4, 10, cum și lat. *epistulam exarare* = scribere).

Reflexul său românesc popular e *viers*, însemnând mai mult (dacă nu exclusiv): „melodie“, și atestând, prin aceasta chiar, intima legătură, până la fuziune, la confuzie, între vers și cântec, între „libret“ și muzică, pe care o implică termenul *melodie* însuși.

Cu acest înțeles, generalizat însă, de „glas, voce (cf. *bocet*), strigăt“, el apare, în textul nostru, o singură dată: „[Egipteanul] ține la marginea apei un edu viu și-l bate; și, auzind crocodilul, aleargă la *vers*“ (p. 113 = II, 70: κατὰ τὴν φωνήν), — orice considerație de eufonie, de muzicalitate e, cum se vede, exclusă — pe când în sensul de „stih“ (cf. *acrostih* și *catastih*, pe lângă *stihurț*, corespunzător sporadicului *vers*⁴¹), care, el însuși, ne întâmpină în două rânduri (pp. 20, 401), designând răspunsurile versificate ale «vrăjilor» (oracolelor), obvine de mai multe ori: *viersuri*, fie în aceeași accepțiune, de „sentințe oraculare“ (pp. 214, 318, 422), fie în aceea de „ditiramb“ (p. 11) sau „epitaf“, „viersuri la mormânt“ (p. 424)⁴².

O nuanță aparte, în cadrul acestei din urmă însemnării

(„rând, șir, serie, ordine“), are cuvântul nostru în următorul pasagiu, în care vibrează ceva din timbrul sensului primordial: „Și, fiind atunci mai aproape de dânșii [sc. de Finichi], Ionii li-au mutat slovelor *versul* într' alt chip“ (p. 294) = μεταβαλον και τον ρυθμόν των γραμμάτων (V, 58), μεταρρυθμίσαντες (*ibid.*); cf. *a inversă, a interverti ordinea.*

4. Am urmărit aiurea⁴³ procesul semantic, prin care **a lămurii** (un metal nobil, degajându-l de scoriile ce conține: termen tehnic de metalurgie) a ajuns la însemnarea curentă.

Textul nostru oferă, însă, câteva exemple prea expresive, pentru accepțiunea originară, ca să poată fi trecute cu vederea:

Iar, după acestea, [dărul] pre bozul de la Delfi...: și paturi de argint și de aur și păhară de aur și haine poleite⁴⁴ și așa făcea un foc mare și băgându-le toate acolo...; iar, după ce părăsiera jărtva, vărsă aur fără samă și făcea lespezi⁴⁵ de aur... 117, și, dintru acestea, iarăș din *aur lamură* 4, carile trăgea mult aur⁴⁶, iară celelalte eră de aur mai prost, mai ușoare; făcut-au și un leu de *aur lamură* (p. 21 = I, 50: λευκοῦ χρυσοῦ, χρυσοῦ ἀπέφθου). — Doi stâlpi sânt acolo, unul de *aur lamură*, alt[ul] de izmarand (p. 108 = II, 44: χρυσοῦ ἀπέφθου). — Că Darie *lămurii aur* cât mai vărtos de bine..., iar Ariand... tăia iarăși bani de *argint lămurit*, și până astăzi iaste curat argintul aceala (p. 262 = IV, 166: χρυσίον καθαρότατον, ἀργύριον καθαρότατον)⁴⁷.

Forma de conj. I-a *a lămură* e de asemenea atestată: „hierul ce *lămură* [căldărarul s. faurul]“ (p. 28 = ἐξελαυνόμενον αἰδηρον).

5. Că **gros** din locuțiunea: „a pune în (s. la) *gros*“ = „a arestă“ este identic cu *butuc* din locuțiunea sinonimă „a pune (băgă) în *butuc*“ și că această accepțiune își are originea în expresia *butuc gros*, sânt lucruri știute⁴⁸.

E însă totdeauna interesant, să găsești atestate documentar fazele intermediare ale unui proces semantic și, din acest punct de vedere, e oportun să cităm următoarele două pasagii din „Herodot“, care, având și avantajul confruntării cu originalul, nu lasă niciun rest de îndoială în această privință:

Iar el [Cleomen], și mai nainte fiind trăsniț⁴⁹, atunci il apucă o boală de nebunie și, pre cine tâmpina din Laconi, îi lovia cu buzduganul..., până undi⁵⁰ il prinsără oămenii... și-l pusără într'un **gros** (p. 335 = VI, 75: ἔδησαν ἐν ἔύλω). — [Ighi-

sistrat], fiind în *butuc de her*⁵¹, ș'au tăiat călcăile și au scăpat (p. 482 = IX, 37: ἐδέδετο ἐν ξύλῳ σιδηροδέτω).

6. **Păretar(iu)**, în înțelesul de „scoarță, covor de *părete*“ (cf. *lăviceriu*, covor pentru *laviță*), e un cuvânt popular binecunoscut; mai puțin cunoscut, dar tot atât de popular, e *păretar*, „o scândură de-alungul păreților, pusă pe lângă laviță, spre a nu se atinge de părete cel care șede“ (Frincu-Candrea, *Mofii*, p. 104), *păletar(e)*, „niște scânduri lungi, fixate de părete și împodobite de cele mai multe ori cu ornamente în culori“ (Păcală, *Rășinari*, p. 415). Popular e, de asemenea, numele de plantă *paracherniță*, sinonim cu „grăul-potârnichii, grăul-potârnichilor“ (Panțu, p. 205), a cărui derivare din lat. *parietarius*, (cf. *urechelnită* din *auricularia*) se evidențiază, atât prin locul unde crește buruiana („pe lângă ziduri, prin ruine“, spune d. Panțu), cât și prin numele ei științific (*Parietaria officinalis*) și francez *pariétaire*, *perce-muraille*, *casse-pierre*⁵².

Supt forma viciată: *peritari* (cf. *perete*), textul nostru cunoaște însă pe *păretariu* în accepțiunea cărturărească de „hartă murală“, gravată pe o placă de metal:

Și așa au început [Aristagor, tiranul Militului] a grăi către Cleomen... , având un *peritari* de aramă, întru carele eră scris tot pământul, și toată Marîa, și toate apile... Și, ce zicia, tot arăia întru *tabla cè de aramă*, ce au fost adus-o cu sine (p. 291 = V, 49: χαλκεον πίνακα)⁵³.

7. **Strajnic** se întâlnește odată în traducerea noastră: „*strajnicii* casăi“ (p. 240), în loc de *străjar*, care-l majorează de altfel (pp. 335, 361, 511), apărând chiar ca traducere a n. propriu *Phylax* (p. 449)⁵⁴, sau de *paznic* (pp. 24, 152), prin analogia căruia se va fi format (cf. și *pândar*).

L-am pomenit aici, ca un exemplu de formațiune hibridă, neviabilă, destinată să dispară, în concurență cu altele, care nu aveau, ca ea, pe de-asupra, neajunsul omonimiei cu un cuvânt atât de răspândit ca *strajnic* (pronunțat adesea: „strajnic“) ⁵⁵, dar și ca o dovadă mai mult de „copia verborum“, de bogăția tezaurului lexic al bătrânului traducător ⁵⁶.

8. **Har** înseamnă astăzi, întrucât se întrebuințează (mai mult în expresii bisericești, ca: *harul lui Dumnezeu*, *har Domnului!*): „milă, îndurare; dar; grație; mulțămire“. Cea mai pregnantă traducere latină a etymonului grec (χαρς) este, de sigur,

gratia, cu îndoitul său înțeles de „milă, favoare“ (*harul lui Dumnezeu* = grația divină) și „mulțămire, recunoștință“ (*har Domnului* = *Deo gratias*, sc. *agere*, gr. εἰς τὴν χάριν τῷ θεῷ, χάριν ἄγειν, fr. *rendre grâces*)⁵⁷: noțiunile se acopăr în totul⁵⁸.

Dar, ca și *grație* și, mai ales, pl. *grații*, *har* aveă în graiul arhaic și înțelesul de „farmec; plăcere“: pe acesta-l aflăm în expresia *făr' de har*, corespunzând gr. ἀχάρητα (I, 207), din textul nostru: „măcar că mie *făr' de har* [= neplăcute, disgrațioase, dar nu ingrate!] îmi fură, iară și învățături îmi fură“ (p. 85).

Cu sensul de „a fi recunoscător, a păstră recunoștință“, întocmai ca fr. *en savoir gré*, „être satisfait de“⁵⁹, apare însă în același text locuția *a ști har*: „să *ști har* lui Dumnezeu, pentru că nu intră în gândul⁶⁰ Arapilor“ (p. 155), „să *știi har*, scăpând nepătimit“ (p. 497). Ea nu e decât un decalc⁶¹ după grecește: θεοῖσι εἰδέναι χάριν, οὐ οὐκ ἐπὶ νόον, etc. (III, 21), χάριν τε ἰσθε εἶδον . . . ἀπαθής (IX, 79)⁶².

9. Rom. *căsătoresc* (din *căsător, de la un *căsă „caser“, cu baza *casă*, analog lui *călător*, de la un *călă, cu baza *cale*⁶³) oferă o excelentă traducere pentru gr. συνοικέω (baza: οἰκία, „casă“). Dar cuvântul grec nu implică, neapărat, relațiunile matrimoniale, conjugale, legiuite, pe care le presupune *căsătoresc* (cf. vgr. γαμέω, ajuns și el, de altfel, la sensul obscen al ngr. γαμῶ): accepțiunea de „a se *culcă* cu muieri“ (pp. 507, 511)⁶⁴ îi convine tot atât de bine, chiar dacă, întâmplător, cedează locul lui *μίλογεν* (IX, 116).

Ar fi fost, desigur, un mijloc de a remedia acest inconvenient: rezervând pe *căsătoresc* numai pentru sensul decent și căutând, pentru celălalt, alt termen. Traducătorul nostru a preferat, însă, altă cale: evitând aproape cu totul pe *căsătoresc* (care apare o singură dată, la p. 507: „*căsători* pre fiiul său, Darie, cu fata aceia“), ca și pe subordonatele-i corelative, *însor* (ibid.) și *mărit* („vremea de măritat“, p. 331)⁶⁵, el pune în loc, pretutindeni, pe *a lăcui cu*, indiferent de calitatea legală sau morală a relațiunii:

Și, de *va lăcui* om robu⁶⁶ cu femeia orășană, zic că sânt ficiorii bărbați⁶⁷; iar, de *va fi orășan*, măcar cel mai de frunte, și *va lăcui* cu streină și cu poslanică, atunce aceia ficiori nici de o cinste nu sânt (p. 72 = I, 173: καὶ ἢ μὲν γε γυνὴ ἀστῆ; δούλω συνοικῆσῃ . . . , ἦν δὲ ἀνὴρ ἀστὸς . . . γυναικῶ ξείνην ἢ παλλα-

αὐτὴν ἔχῃ...)). — Și arată și fetile lor, când vor să lăcuiască cu Impăratul... și, carei [= căreia] îi va plăcia Impăratului, aceluia el îi strică fetiia (p. 262 = συνοικέειν). — Atosa fiind mai înainte⁶⁸ lăcuită cu Camvis, frati-său, și, mai apoi, cu vrăjitorul (p. 183 = III, 88: προσυνοικήσασαν)⁶⁹.

Expresia amintește — semantic — pe lat. *collocare* (în matrimonium)⁷⁰.

10. Stadiul intermediar, de tranziție, în care sensul etimologic de „apăsare“ al rom. **îmi pasă**, propriu: „îmi apasă (pe suflet)“, ca și fr. *cela me pèse* (cf. *poids* = *pensum*, confundat cu *pondus* și, de altfel, însuși *penșer* = *pensare*, litt.: „a cumpani,“⁷¹, apare evident, ni s'a păstrat în pasagiul, unde traducătorul nostru spune, că „le *păsă greu* Megarenilor“ (p. 476 = IX, 21); cf. vr. *împăsoniã* (?), „a apăsă“ (*Ps Sch.*, ed. Candrea, II, 410), apoi *păs*, „năcaz, supărare, bănat, baiu, doleanță“ (în cântecul popular: „în floarea ilicului, unde-i *păs* voinicului“), de fapt: „greutatea ce te apasă, ce ai pe suflet, ceva ce-ți cade greu“ (cf. p. 463: „le cădia *greață*“ = le venea *greu*, alb. *peša*, „Gewicht, Gewichtstein, Stein“, rom. *a fi se lua o piatră de pe inimă*), „ceva apăsător“, deci și „cu greutate, grav, ponderos, important“ (cf. germ. *wichtig* — *Gewicht*), față de care nu poți rămâne indiferent, „nepăsător“, de care „îți pasă“, ca de un lucru ce merită să te preocupe, să-ți dea de gândit (cf. *penșer*).

11. Și sensul primordial al lui *patior* (cf. *sitis* s. *sitim patiens*), atât de diluat în actualul *pățesc*⁷², *pat*, se străvede limpede într'un „multe cetăți *păția rău* de săti“ (p. 121) = suferiau, pătimiau⁷³, răbdau de sete (cf. *Pate-rău*, ca poreclă și n. de familie), precum acela al lat. (*ad)augeo* transpare mai viu în pasagii ca acesta: „când *adaoge*⁷⁴ Nilul“ (p. 118) = când crește, sporește (cf. *se adauge*⁷⁵).

12. Pentru înțelegerea expresiei **a rupe prețul**, despre care s'a discutat destul, în legătură cu *în ruptul capului*⁷⁶, instructivă e locuțiunea paralelă *a rupe sfat* din Herodot:

Unii den hatamani nici așteptă să se *rupă sfatul* (p. 441 = VIII, 56: ἔνιοι τῶν στρατηγῶν οὐδὲ κυρωθῆναι ἔμενον τὸ προκείμενον πρῆγμα). — Și așa *rupse* Evriviadis *sfatul*, cum acolo să rămâie să se bată cu varvarii (p. 443 = VIII, 63: ταύτην δὲ αἰρέεται τὴν γνώμην). — Negrândindu-se *sfaturile* unul împotriva altuia, nu poate omul să aliagă⁷⁷, carile iaste cel mai bun; ci, nu-

mai carile să grăiaște, acela să și rupe (p. 361 = VII, 10: γνωμέων . . . αἰρεόμενον).

E vorba, deci, de „deciderea“ (cuvântul înseamnă el însuși: „tăiere“, „Entscheidung“), de „tranșarea“ (fr. *trancher* înseamnă același lucru ⁷⁸), de „alegerea“ într'un fel (cf. „trăind războiul *neales*“, i. e. indecis, al cronicarului) între diferitele păreri („sfaturi“) contradictorii, ce s'au exprimat într'o discuție — și „negoțarea“, „târguiala“, la capătul căreia „se rupe prețul“, ce e alta decât o astfel de discuție contradictorie, între vânzători și cumpărători, relativ la quantumul acestuia? Unul cere un preț, cellalt oferă altul, până ce, în sfârșit, „se rupe prețul“, întocmai precum „se rupe sfatul“, căzându-se la învoială ⁷⁹.

Aceeași bază semantică are vechea expresie juridică *a rupe legea*, s. *judicata*, „a decide, a pronunță hotărîrea, într'un proces“: ca rezultat al „desbaterilor“ și „deliberării“ judecătorilor ⁸⁰.

13. Evoluția semantică de la lat. *superare*, „a întrece, a covârși, a învinge“, la rom. **supărare** nu are nimic nefiresc sau obscur: ce e mai natural, de cât, ca unul, care a fost *superatus*, să fie . . . *supărat*?

Ciudat ar fi contrariul (cf. și lat. *triumphare*, ca etymon ipotetic al fr. *tromper*).

Faptul, că s'au găsit lexicografi, cari să se îndoiască de această filiație și să-i prefere derivarea din lat. *subirare* ⁸¹, arată, totuși, că un argument mai mult în sprijinul lui *supărare* nu e de prisos.

Adversarii acestuia să binevoiască, deci, a medita următoarele citate din „Irodot“:

Cercă pretutindirile, până li s'au supărat (p. 27=I, 68). — *Supărându-li-se* de atăta oaste ⁸², au rămas la apa Fasului (p. 119 = II, 103: ἀχθεστέντες). — Și făcură acesta lucru, până undi [=până când] Corinthenilor li s'au supărat și s'au dus de acolo (p. 166 = III, 48). — Miltiad îndată primi, pentru că i să supărasă și lui pentru tirania lui Pisistrat și vra și el să se lipsască ⁸³ de acolo (p. 323 = VI, 35). — Și Mardonie încă i să supărasă cu șideria (p. 483 = IX, 41) ⁸⁴. — Li s'au supărat Athineilor lipsind de acasă ⁸⁵ atăta vremei (p. 511 = IX, 117: ἡσχάλλον οἱ Ἀθηναῖοι). •

Înțelesul comun este acela de „a i se lepădă, a i se face silă, a-i fi acru sufletul, a-i fi lehamete cuiva de ceva“, de un

lucru, de care „are până peste cap“ (cf. fr. *en avoir par-dessus la tête* și lat. *super caput*, despre care v. „Dacoromania“ II, p. 642), ideea de „a fi în imposibilitate de a mai suporta, răbdă, resistă“, adică, în ultima analiză, aceeași idee fundamentală de „covârșire“, de „supra-saturație“ (cf. germ. *Überdruss*), cu timbrul afectiv de plictiseală și tristețe, de „scârbă“ în ambele înțelesuri („silă, desgust“ și „mâhnire, supărare“) ce comportă, se desface clară.

Un echivalent desăvârșit, atât ca formă cât și ca fond, al lui *a i se supără (cuiva de ceva)* ar fi, de altfel: *a i se urî*, care se poate substitui fără inconvenient în fiecare din exemplele citate⁸⁶.

14. Legătura dintre **obraznic** și *obraz* a fost contestată, în timpul din urmă, de d. G. Pascu⁸⁷, în favoarea unui etymon bulgăresc: *omraznik*, „personne dégoûtante“.

S'a trecut, în acest chip, peste o serie de considerațiuni semantice, pe care e bine să le amintim.

Un prim fapt este că această legătură nu e ceva specific limbii noastre: lat. *os* = impudentia (Cicero, *Pro Roscio*, XXX, 87) sau *bucca* (Petronius, *Satiricon*, 43: „durae bucae“) nu se referă strict, exclusiv, la „gură“, ci, în genere, la „figură“, la „mutră“ (cf. *gros de obraz*), exact ca și *frons*, pe care Cicero îl întrebuințează aiurea (*in Pisonem*) în același sens peiorativ (cf. germ. *freche Stirn*, fr. *effronté*); — engl. *cheeky*, „nerușinat“, derivă din engl. *cheek*, „obraz“; — polonul *obraz*, *obraziciel*, „offenseur“ (cf. *a da în obraz*), are aceeași filiație.

În al doilea rând, contradicția: *neobrăzat*, *fără obraz* = *obraznic*, care *are obraz*, sau *a obrăznici pe cineva* = a-l face [i. e. a-i zice] „obraznic“, dar și: *a-i da obraz* (sau *nas*), a-l face [efectiv!] *obraznic*, etc., e numai aparentă.

Ea rezultă, în realitate, din confuzia între două accepțiuni (morale) diferite ale cuvântului *obraz*: *obraz* = *pudoare*, al omului capabil să „roșească“ (de unde și *rușine*⁸⁸ *obrazului s. la obraz*), și *obraz* = *impudență*, al individului „nerușinat“, care „nu roșește niciodată“. — *A fi neobrăzat*, adică lipsit de „obrazul care roșește“, lipsit de „rușine“, nu numai că nu exclude, ci, dimpotrivă, implică pe *a fi obraznic*, adică a posedă prin excelență (e sensul suf. *-nic*⁸⁹) cellalt soi de *obraz* = lipsa de rezervă, de *pudoare*, îndrăzneala, „toupet“⁹⁰: *a nu avea obraz* = a nu se

încumetă, a nu cuteză, se întâlnește, astfel, și 'n textul nostru (p. 419), designând atitudinea unora, cari, neavând curagiul de a primi lupta, de a *înfruntă* (cf. fr. *affronter* și *avoir le front*⁹¹), pe adversar, de „a se lovi de față“ cu el (Ureche, ed. Giurescu, p. 249), „didia dosul la față“ (text, p. 296⁹²).

15. „Să-ți fugi caprile departe de la Evviiia“ (p. 434 = VIII, 20⁹³) cuprinde — cu toată amfibologia: „să fugi cu caprele“ — un exemplu curios de întrebuintare a lui *fugi* ca transitiv, în loc de *a fugări* (aici: *mână*), *a pune pe fugă* (cf. dial. *păfugă*), *a gonî* (rar: *pogoni*, cf. *izgoni*, *prigoni*), *a luă pe (la) goană*, *a alungă*, *a alergă*.

L-am înșirat anume și pe acesta din urmă, deși nu se întrebuintează ca transitiv decât excepțional („pe câmp ochi-și alergă“, d. ex.), fiindcă apropierea de *alungă* (care, ca și *gonî*, are și sensul secundar de „a se împreună“, la vite) scoate în relief baza-i etimologică: *larg*, din care *alerg* (cf. p. 423: „eșiră la un loc mai larg“, „eșiiia pre la larg“, „eșiră la larg“, și alb. *larg*, „weit, entfernt“, de unde *largoj*, „entfernen“), întocmai ca *alung*, din *lung*⁹⁴ (cf. fr. *éloigner*, din *loin* = lat. *longe*).

16. **Vărhovnic(i)** traduce exact (pp. 28, 228, 499) pe *προεστάναι* (*προεστός*) și *πρῶτος* din original, are, adecă, înțelesul etimologic al derivatului din *verh*, *vrăh*, „vâr“, ce este: „cei din vâr“ = cei mai înalți, cei mai de sus, supremii; cf. lat. *summitas*, fr. *sommité*, cum și, la Dosofteiu: *vârvar* = acrostih. Îl are și'n al doilea caz, în care e vorba de „vărhovnicii vrăjitorilor“ = *τοῖς πρώτοις τῶν μαντιῶν* (IV, 68), fiindcă, și'n acest caz, e vorba de „protia, primatul, întâietatea, supremația“ acestor *χορυφαῖοι*, în același sens, în care corifeii apostolilor, Petru și Pavel, sânt *verhovnici* (v. textele religioase⁹⁵), adecă, în echivalent profan: „căpetenii“, „șefi“ sau *fruntași* (cf. la Ureche, ed. Giurescu, p. 22: „ispravnic pre o *frunte*⁹⁶ de oameni de țară“ și cunoscutul *celnic*, cu dubletul sârb. *ceonic*⁹⁷, față de care se găsește în același raport ca *Belgrad* cu *Beograd*).

Dar „vrăjitor“, de care pomenirăm mai sus, are, în vechea românească, un sinonim, care e, în același timp, un omonim al lui *vărhovnic* al nostru: pe *vălhovnic* (cf. *vălhă*, *vălvă* și *vălvoiu*).

Originea acestui *vălhovnic*, „ce să tâlcuiască din limba sloveniască: vrăjitoriu“ (Cantemir, *Hronicul*, 136), e, vădit, vsl. *ВЛХОВНИКЪ*, *μάγος*, *magus* (Miklosich), care se întâlnește și'n

forma-i simplă ΒΛΧΧΒΧ μάντις, *vates*, μάγος (*ibid.*) în reflexul co-resian *vâlsvi*, *vâlsfi*, „magii, craii de-la-Răsărit“ (v. *Carte cu învățătură*, ed. Pușcariu-Procopovici, p. 500).

Intr'un „Laslau, craiul unguresc, carele-i zic că au fost *vâlhovnic*“ din Ureche (ed. Giurescu, p. 9⁹⁸), unde o variantă glosează: „filosof“ (*ibid.*), ca și'n cutare loc din Dosofteiu (*Viața Sfinților*, 40, 6, 7), în care e vorba de un „filosofu și *vâlhovnicu* de ispravă“, dar, mai ales, în pasagiul din același scriitor (40, 6, 16), în care e chestiunea de „cărțile ceale de *vâlhovnicie* și de farmece“, înțelesul de „vrăjitor, mag, astrolog“ (cf. *amăgitor*⁹⁹) e atât de răspicat, încât ne miră că s'a putut pune în fruntea acestor din urmă două exemple lemma: „*vâlhovnică* = Vorsterher, Oberst“ (v. Anuarul Weigand, V, p. 140). „Mai marele *vâlhovnicilor*“ (*ibid.*) e de fapt = *vârhovnicul vâlhovnicilor*, în-tocmai precum „*vârhovnicii vrăjitorilor*“, citat mai sus = *vârhovnicii vâlhovnicilor*: cele două cuvinte se pot întâlni astfel, fără tautologie!¹⁰⁰

Pentru a preveni pe viitor asemenea confuzii, pot sluji rândurile acestea.

17. „**Procajen**, adică stricat“ (p. 58), implică o ușoară confuzie cu *priczaz*, *pricăjesc*, „vatăm, stric“ (v. Miklosich, *Et. Wb.*, supt *kazi*-), care se întâmpină, de fapt, ceva mai încolo (p. 69): „li să făcè toate [animalele] *pricăjite*“ (ἐγίνετο διάστροφα και ἔμπηρα και ἀπόπληκτα); cf. *năcaz*, *năcăjesc*¹⁰¹.

Cuvântul traduce exact pe δς... λέπρην ἢ λεύκην ἔχη din original (I, 138) și, ca atare, corespunde în totul vsl. *prokaza*, „lepra“, *prokazivz*, „leprae“ (Miklosich, l. c.).

18. „Zicând copilul acestia, începù Astieag a-l cunoaște: și fața și chipul îl **răducè**, și răspunsul mai voinic..., toate să apropiè“ (p. 49 = I, 116:... και ὁ τε χαρακτήρ τοῦ προσώπου προσφέρεσθαι ἐδόκει ἐς ἑωυτὸν...). — „Chimon... putând să hălăduiască la Asia, n'au vrut, pentru ca să nu se pară că de frică face acesta lucru, și să **răducă** la Împăratul...“ (p. 393 = VII, 107:... μὴ δειλίῃ δόξειε περιεῖναι βασιλέϊ...).

Etymonul e evident: lat. *reducere*; iar sensul de „a semăna, a se asemăna cu cinevă“ se confirmă, nu numai prin cutare pasagiu din Cantemir (*Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor*, p. 885): „căci și la față foarte ș'au fost *răducând* cu dânsul“, ci și prin accepțiunea actuală, de „ressembler [vaguement] à qqn.“, a lui

aduc (v. Dicț. Acad., s. v., și cf. *aduc aminte*, fr. *rappeler*). — De altfel, însuși sensul unei expresii ca: „lucrul *se reduce* la aceeași“ (cf. fr. *cela revient au même*), arată legătura semantică: „se reduce“, fiindcă „aduce“ (nu diferă esențial¹⁰²).

19. Etimologia populară e reprezentată, în textul de care ne ocupăm, prin câteva specimene destul de remarcabile.

Laț = laqueus¹⁰³ apare o singură dată cu adevărata-i fizionomie: *lațuri* (p. 127); altfel se confundă, când cu *leaț* (pp. 152, 387), când cu *lanț* (p. 226: „lanți“). — *Platanul* (πλατάνιστος, πλάτανος, *platanus*), când nu e „finic“ (φοῖνιξ, *palmus*), e curat *paltin* (p. 370 = VII, 27)¹⁰⁴.

Cel mai picant exemplu se găsește însă la p. 22, unde „la *Barbarezi*“, numele arhaic al *Berberilor* Africei-de-Nord, pe care traducătorul găsisse cu cale să-l adauge după „la Libiea“ (ἐν Λιβύῃ¹⁰⁵) din original, a devenit, cu ajutorul copiștilor etimologizanți: „la *Bavareji*“!

Cazul n'ar putea fi explicat, firește, ca o „localizare“ contemporană, în genul lui *Franțoji* pentru *Celți* sau *Tătari* pentru *Sciți* din originalul grec, și, de altfel, el nu e fără păreche: „alb. *barbarés*, zi 'Barbareske'... Die von Hahn angegebene Bedeutung von 'Deutscher', 'Deutschland' beruht auf einem Irrtum, vielleicht einer Verwechslung mit *bavarés* 'Baier'“ (G. Meyer. *Alb. Wörterb.*, s. v.).

20. O deosebită importanță prezintă următorul pasagiu (p. 216), pe care-l reproducem, cu textul original corespunzător (IV, 20) în față:

„Iară, decinde de apa Gherului, sănt Tătarăi ce le zicu Împărați și sănt Tătarăi cei buni și mulți, cei ce socotesc pre ceialanți că le sănt lor robi; și aceștia lăcuiesc di spre Răsărit, spre *troianul* ce au făcut robii tătarăștii, care s'au bătut cu Tătarăi. Iară di spre Amiazăzi, spre Tavrica, spre Răsărit, iaste *orașul Măiacului* și *scala*, căriia îi zic elinește Crimni, ce să înțelege 'răpi' (acum îi zicu Crăm)“.

Πέρην δὲ τοῦ Γέροντος τὰ καλεόμενα βασιλῆιά ἐστι καὶ Σκύθαι οἱ ἄριστοι τε καὶ πλειστοὶ καὶ τοὺς ἄλλους νομίζοντες Σκύθας δούλους σφετέρους εἶναι κατήκουσι δὲ οὗτοι τὸ μὲν πρὸς μεσαμβρίην ἐς τὴν Ταυρικὴν, τὸ δὲ πρὸς ἡῶ ἐπὶ τε τάφρον τὴν δὴ οἱ ἐκ τῶν τυφλῶν γενόμενοι ὠρυξαν, καὶ ἐπὶ τῆς λίμνης τῆς Μαιήτιδος τὸ ἐμπόριον τὸ καλέεται Κρημνοί“.

Tălmăcirea, deși redă destul de exact sensul originalului, lasă, totuși, de dorit pe alocurea. Astfel, fără a socoti substituirea țării prin locuitori sau redarea superlativelor prin positive, alineatul cu delimitarea e confus tradus, iar restul: greșit (λίμνη Μαήτιδος τὸ ἐμπόριον = scala Mării de Azov, a „iazărului Măiacului“, cum se zice, de fapt, ceva mai la vale: ori „orașul“ e o lectură greșită, în loc de „iazărul“ ?), prescurtat („robii tătarești“ = odraslele, fiii celor orbi s. orbiți: αἱ ἐκ τῶν τυφλῶν γενόμενοι, — lucru demn de reținut!), sau amplificat (tot ce urmează după „Crimni“). Dar nu aceasta ne interesează, ci *troianul*, de care e vorba.

Înainte de a veni însă la el, să observăm, în treacăt, că derivatul *Măiacan* (p. V, cf. însă p. 246: „Măiaceni“, deci sing. *Măiacean*), echivalent cu *Crâmlean*, ar putea fi prototipul n. defam. *Măican* (cf. însă *Băican*) și că rus. *majakx*, „Leuchthurm“ (Miklosich, *Et. Wb.*, p. 180) e, probabil, însuși numele *Măiacului*, întocmai precum *far* e numele celebrei insule egiptene (*Pharos*)¹⁰⁶.

Aceasta ne aduce, însă, logic, la *troian*. Sensul de aici e, evident, acela de „șanț (cu val)“, „tranșee“ (τάφρος, fossa), și, arheologic, „troianul“ scitic intră în categoria acelor întărituri militare, strategice, datând din epoce diferite (v. acum în urmă Carl Schuchhardt, *Die sogenannten Trajanswälle in der Dobrudscha*, în „Abhandlungen d. Berl. Akad.“ din 1918¹⁰⁷), dar atribuite delaolaltă marelui Împărat, care și-a legat numele de tot ce e monumental prin părțile Răsăritului nostru, — fapt care i-a și atras porecla de *herba parietina*, de care pomenim mai jos (v. n. 52 și J. Geffcken, *Römische Kaiser im Volksmunde der Provinz*, în „Nachrichten d. Göttinger Gesellschaft“, phil.-hist. Kl., 1901, p. 182 sqq., iar acum în urmă: R. Paribeni, *Optimus Princeps*, 4 vol.). — În adevăr, că *troian* e = numele lui *Traianus*, nu se mai îndoiește nimeni (cf. și Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Acad. Rom., p. 23: „fossa Traiani Imperatoris“). Forma *Troianus* chiar e atestată, de altfel, și'n CIL 14433, unde v. Premerstein (*Klio*, XII [1912], p. 148¹⁰⁸) citește: „Trop(aeum) [T]roi(ani)“, poate în legătură cu *Troia*, ca în cazul coloniilor „troiane“ din Germania¹⁰⁹. Firește însă, că forma rom. *troian* n'are a face cu cea citată, ci este aspectul slav al numelui, așa cum se întâlnește în toponimia transnistriană și transdanubiană: *Val Trojanov*, și azi, în guvernământul Kiev, în legătură cu legenda des-

pre „Trojan, tsar Ermilianskij (= rimlianskij)“; *Trojanov* s. *Trojanski pütü* (turc. *Traian iol*), la Bulgari, cari numesc ruinele de lângă Hissar: *Trojanov grad* (*Djenvizler*, la Turci, în legătură cu Genovesii), iar defileul de la Sud de Iștiman: *Trojanova vrata* (v. Leger, *La Mythologie slave*, p. 124 sqq. și capitolul respectiv din Jireček, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe*, p. 6, unde se vorbește și de orașele *Traianopolis*, *Ulpiana*, *Ulpia Raetiarum*, *Ulpia Oescus* și *Plotinopolis*: după Plotina, Impărăteasa; cf. și *Gesch. d. Bulgaren*, de același, p. 74)¹¹⁰.

Această formă a dat, firește, material etimologiei populare: prin apropiere de sârb. *troje*, „trei“, *Troian* (la Ruși, un zeu păgân, ca *Hârs*, *Veles* și *Perun*) a devenit, la Sârbi, un monstru tricefal (cf. *troglav*), iar prin apropiere de *τράγος*, „țap“, *Τραχινώδης* (*Τραχιανώδης*; cf. și n. de fam. ngr. *Τραχιάννης* = *Τραχοιάννης*, ca *Σκυλογιάννης*, etc.) a putut dobândi urechi de țap: *ὠτία δὲ Τραχιανὸν λέγουσιν ἔχειν τράγου* (v. Tzetzes, *Chiliades*, apud Leger, *o. c.*, p. 131): același resort de etimologie populară (cu celt. *marc* = cal) a făcut, ca un alt emul al lui Midas, *Marc*, soțul Isoldei, din „Tristan et Iseut“, să fie înfățișat ca ascunzând supt plete „des oreilles de cheval“ (v. G. Paris, *Poèmes et légendes du moyen âge*, p. 132). — Ca o etimologie populară rom. cu *rouă* (prin *Roian = *Troian*) vrea să explice Hasdeu (*Etym. Magnum*, III, art. *Bănat*, col. 3147) pe *Domnul-de-Rouă*, de fapt ipostasul românesc al ngr. *Ἀνήλιος*, pentru care, ca și pentru *Κύρα Ῥήνη*¹¹¹, iubita eroului și Doamna comorilor, v. în special Politis, *Μελέτα: περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ*, I, 183, 233 și II, 1028¹⁰².

Dar să revenim la *troian*.

Adevărata descendentă a drumului lui Traian, *via Traiana* (coborînd, de la Porolissum-Moigrad în jos, pe valea Oltului), e *Calea Troianului*, nume oltean existent până azi (v. Șăineanu, *Semasiologie*, p. 254; P. Cancel, *Despre „Rumân“ și despre unele probleme lexicale vechi slavo-române*, p. 80 sqq.). Ca „strada lastricata da Traiano imperator“, ea figurează și 'n harta lui Del Chiaro (v. noua ediție a „Istoriei“ acestuia, de N. Iorga): e aceeași cu „cardarmaua“ cântecului popular, *caldarâmul* (cf. *taș-iolu* din Dobrogea), despre care vorbeam altă dată (Dacoromania II. 653)¹¹³. — *Troian* se zice, însă, și azi, în Bănat, o

„uliță“, „stradă“ (comunicat de d. C. Daicovici): *troian* = viastrata e, de altfel, atestat în Anonimul bănațean (ed. Crețu, p. 375). Chiar „urma lăsată pe teren de nămeții de zăpadă“, *troiene* ei înșiși, ca „valla nivea“ ce sânt (cf. *a troieni*), se chiamă *troian* (Rev. Pădurilor, XXXV [1923], p. 20), cum și „o cusătură șerpuită de linicuri (*sic*) împrejurul căreia se fac florile“ (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 74), „anumite ornamentații, cusute pe pânză“ (același, *Îngerul Românilui*, p. 339).

Sensul strict militar (fiindcă, de altfel, și drumul era o „Heerstrasse“, iar accepțiunile citate mai sus se explică, toate, din „valuri“) îl are însă *troian* în locul citat din textul nostru, cum și 'n atâtea altele din vechii noștri scriitori, unde el designează apriat un *vallum*, o *fossa*: „De acest vestit împărat [Traian] e și șanțul săpat, *troianul*“, spune, d. ex., M. Costin (*Letop.*², I, 21). Indiferent de originea lor (v. studiul d-lui C. Brătescu: *Valuri, hotare și tranșeele basarabene*, în „Rev. Istorică“, IV [1918], p. 117 sqq., unde se relevă și sinonimul cronicăresc „*hindichiul* lui Traian“¹¹⁴), *troianele* acestea sânt atribuite însă lui Traian, precum la el sânt raportate, ca la „Împăratul“ *per excellentiam*, atâtea alte ruine sau accidente topografice, care nu aveau a face nimic cu el. Astfel, nu numai Podul de la Severin, ci și cel de la Isaccea, lângă care e „Movila lui Traian“, se chiamă *Podul lui Traian* (v. Boucher de Perthes, *Voyage à Constantinople*, II¹¹⁵); *Vadul-lui-Traian*, în Cerna, se menționează, ca din timpul lui Iorgovan (Codin, *Legende, tradiții și amintiri istorice*, p. 21), împreună cu *Brazda-lui-Traian*, zisă și: „Brazda-lui-Iorgovan“ sau „Brazda-lui-Novac“ (*ibidem*, p. 14 sqq.¹¹⁶); *Pratul-lui-Traian* se chiamă o câmpie de lângă Turda (v. Șăineanu, *Semasiologia*, p. 178), iar *Câmpul Traianului* s. *Câmpul lui Traian*¹¹⁷ se chiamă, lângă Zlatna, locul unde „Traian, după ce a învins pe Decebal, s'a ospătat cu căpitanii săi“ (Frâncu-Candrea, *Moșii*, p. 36). Nici *Masa-lui-Traian* nu lipsește, lângă care, spune un țaran din Vâlcea (în rev. „Ion Creangă“, VI [1913], p. 106), s'a găsit o căldărușă de bani¹¹⁸).

Dar nu numai drumurile de pe pământ sânt *troiene*, ci și cele de pe cer: „Calea lactee“ s. „Calea laptelui“, care, pentru Apuseni, poate fi *chemin de Saint-Jacques*, *camino di Sant Jago*, *Jakobsstrasse*, pentru noi, Românii, e *Calea lui Troian* s. *Traian* (v. Pamfile, *Cerul și podoabele lui după credințele pop. rom.*,

p. 188), *Troian* sau *Troianul cerului* (I. Otescu, *Credințele țărânului rom. despre cer și stele*, în „An. Ac. Rom.”, XXIX [1906–7], p. 471 sqq). — Numele are un echivalent în it.-pop. *la strada di Roma*, „nell’ astronomia contadinesca, la via lattea” (D. Comparetti și A. D’ Ancona, *Canti e racconti del popolo italiano*, IV, p. 225), și ’n nsl. *rimska cêsta*, lit.: „Römerstrasse” (Miklosich, *Et. Wb.*, p. 279, sup. *Rimü*), iar legenda pop. rom. despre Carul-Mare și Mic, cu care „Traian a cărat la Roma din *robii daci*” (Pamfile, *o. c.*, p. 165), lămurește în deajuns, nu numai numele citate, ci și denumirea sinonimă de *calea s. drumul robilor*.

O altă denumire e, însă, aceea de *drumul orbilor*.

Ea merită o deosebită atenție, fiindcă a o expediă ca pe o simplă etimologie populară din *drumul robilor*, cum se face de obicei, ni se pare o greșală: *calea rătăcită* și *drumul șchio-pilor*, care s’ar putea invoca în sprijinul acestui mod de a vedea, sânt evidente creațiuni secundare, posterioare¹¹⁹.

Adevărata explicație ni-o dă, socotim, pasagiul din Herodot, pe care l-am reprodus la început.

„*Robii* tătărești” din versiunea română apar, anume, în textul grecesc, ca „fii ai *orbilor*” (οἱ ἐκ τῶν τυφλῶν γενόμενοι), deoarece, după Herodot (IV, 2), „Sciții *orbesc* pe toți *robii* lor” (τοὺς δὲ δούλους οἱ Σκύθαι πάντες τυφλοῦσι — motivarea, naivă, e indiferentă: reținem faptul!), iar, la săpatul *troienelor*, acești robi orbi erau întrebuițați: nu este această explicație istorică, reală, preferabilă celei prin etimologie populară?

Adăugim că denumirea de *Calea Țiganului* sau *Paiete Țiganului* se explică, la rândul său, prin faptul, istoric, al robiei Țiganilor, care a dus la sinonimia, notorie, dintre *țigan* și *rob*.

Note.

¹ Preferăm acest termen, întrebuițat și de M. Bréal (*Essai de sémantique*, ed. a II-a, Paris 1899), aceluși de *sematologie* (Körting, *Encyclopädie der rom. Philologie*, II, 151) și chiar aceluși, cu mult mai răspândit, de *semasiologie* (așa și Șăineanu, *Incercare asupra semasiologiei limbii române*, București 1887). Baza e, doar, aceeași la toate (vgr. $\sigma\eta\mu\alpha$ = semn, cf. vr. *parasimă* = ngr. $\pi\alpha\rho\acute{\alpha}\sigma\eta\mu\alpha$, «insemne»), iar, dacă celelalte două formațiuni, pe lângă unele inconveniente (ngr. $\sigma\eta\mu\alpha\tau\omicron\lambda\omicron\gamma\iota\alpha$ = heraldică!), au avantajul analogiei cu *etimologie*, *morfologie*, ba chiar *semiologie* (termen împrumutat din medicină, — ca și »pathologie« și »thérapeutique« ale lui Gilliéron: despre »pathologie du langage« scrisese, de altfel, și Littré! — de F. de Saussure, pentru a designa știința care studiază »sistemul de semne exprimând ideile«, sau »viața semnelor în sânul vieții sociale« și care nu trebuie, deci, confundată cu *semasiologia*, cum observă expres editorii, în *Cours de Linguistique générale*, ed. a II-a, p. 33, n. 1), etc., *semantică* îl are pe acela de a fi mai scurt, mai comod, fără a fi măcar lipsit de paralele consacrate: el rezultă din gr. $\sigma\eta\mu\alpha\nu\tau\iota\kappa\eta\ \tau\acute{\epsilon}\chi\eta\eta$ în același chip, ca și *gramatică* din $\gamma\rho\alpha\mu\mu\alpha\tau\iota\kappa\eta\ (\tau\acute{\epsilon}\chi\eta\eta)$, sau *fonetică* (a sa „contre-partie“), din $\phi\omega\nu\eta\tau\iota\kappa\eta$, al cărei dublet, *fonologie*, a putut fi contestat, chiar în accepțiunea-i specifică (v. *Grai și Suflet*, I, p. 157). S'ar putea spune chiar, că, în special pentru limba noastră, *semantică* are un drept de promovare, deoarece rom. *simandicòs* = ngr. $\sigma\eta\mu\alpha\nu\tau\iota\kappa\acute{\omicron}\varsigma$, — abstracție făcând de nuanța-i peiorativă, — e, în fond, același cuvânt cu *semantic*: „însemnătate“ (fr. *importance, considération, portée*, germ. *Wichtigkeit, Tragweite*) și „însemnare“ (fr. *signification*) se și confundă, adesea, în graiul curent (ca și germ. *Bedeutung*, pe care l-am evitat înadins, în diferențierea noțiunilor, din cauza echivocului său), vorbindu-se, de ex., de „însemnătatea cutărui cuvânt“, deși, în realitate, nu e vorba decât de „semnificația, sensul, înțelesul, accepțiunea“ lui (cf. A. Darmesteter, *La vie des mots étudiée dans leurs significations*, ed. I-a, Paris 1886), și, ca atare, singurul termen propriu, adecvat noțiunii, e *însemnare*, exprimând un criteriu intelectual, logic (cf. înțelesul de „notes, observations, remarques“ al pl. *însemnări*), iar nu unul moral, axiologic, ca *însemnătate*. (Că *însemnat*, „important, distins“, e numai o accepțiune figurată a sensului original, concret: „prevăzută cu un semn distinctiv, caracteristic“ [cf. vr. *beleag* și *znamenie* din Ps. Sch.], în genul unuia „cu stea în frunte“, „mai breaz“, sau „mai cu coarne“, — interesantă, sfera rustică a metaforei! —, se vede clar din aceea, că epitetul se aplică, în vorbirea populară, nu numai oamenilor moral-superiori, ci și aceloră cari se deosebesc de marea masă a semenilor lor normali printr'o infirmitate sau un defect fizic oarecare: un spân, un șchiop, etc., sânt „oameni însemnați“ de Dumnezeu (cf. lat. *insignis ad deformitatem puer!*), ca „oameni răi“, de care să te poți feri, întocmai precum un stâlp cu „semne“ pe el se zice „însemnat“, sau precum cutare stâncă de lângă „apa Nistrului“ se chiamă, în „Herodotul“ nostru, p. 234: „piatră însemnată“, fiindcă poartă pe ea „urma lui Iracliu“; cf. *ibid.*, p.

373: a închipul = a însemnă, ca și a pildul, p. 249, iar, cât pentru pomenitul *beleag*, „signe de reconnaissance“, v. Dicț. Acad. și cf. megl. *bileg*. „semn, creștătură la urechile oilor“: *Grai și Suflet*, I, p. 33). — Din literatura mai nouă, referitoare la semantică, sânt de menționat în deosebi: A. Meillet, *Comment les mots changent de sens* (în »Linguistique historique et linguistique générale«, Paris 1921, pp. 230—271); — Kr. Nyrop, *Ordenes Liv*, trad. germ. de R. Vogt: *Das Leben der Wörter*, Leipzig 1903; — Fr. Harder, *Werden und Wandern unserer Wörter*, Berlin 1911; — Sextil Pușcariu, *Din perspectiva Dicționarului*, II, Cluj 1922. — Recensia, fundamentală, a lui Gaston Paris, asupra operei citate a lui Darmesteter („La vie des mots“, în *Mélanges Linguistiques*, publiés par Mario Roques, II, pp. 281—314), păstrează o permanentă actualitate, ca și reflexiunile lui Bréal (o. c., pp. 305—339: »L'histoire des mots«). — O extrem de interesantă dezbateră lingvistico-psihologică, provocată de o comunicare a d-lui A. Meillet, având ca subiect: *Le caractère concret du mot*, iar ca încheiere: »En réalité, séparés ou non les uns des autres, les mots ne sont autonomes ni phonétiquement ni au point de vue sémantique« și: »La tendance universelle du langage, au cours de la civilisation, a été de donner au nom un caractère de plus en plus indépendant de tous ses emplois particuliers«, v. în *Journal de Psychologie morale et pathologique*, XX [1923], p. 246 sqq.

² Nu numai cea dintâiu, ci, de fapt, *singura* versiune românească arhaică a unui text clasic.

³ V. pentru această atribuție, pe lângă Prefață, și: *Revista Istorică*, I, pp. 5 și 299, n. 1, cum și N. Iorga, *Observații ale unui nespecialist asupra Ist. Antice*, p. 87, n. 1.

⁴ După G. Pascu (*Ist. lit. rom. din secolul XVII*, p. 97), el ar putea fi mai degrabă Milesu. — Obiecția că notița referitoare la Candia ar fi a unui copist grec (Pușcariu, *Ist. lit. rom.*, I, 205), implică ipoteza traducerii după un manuscris, puțin verosimilă față cu faptul că ediția primă, aldină, a lui Herodot datează din 1502.

⁵ Cf. p. 427: „nu-mi va binile“.

⁶ Cf. și: moartia care li era viitoare = era să li vie (p. 423).

⁷ Pentru oscilația între *din* și *de*, cf. și *afară din* = *afară de* (p. 331), iar p. *alegând*, și: *ales*, idem (p. 142). — Ideia e perfect clară: a alege (a deosebi, a pune de o parte, cf. fr. *hormis*) din grămadă (cf. *egregius*, *electus*), a excepta (a lua la o parte), a separa de, etc.

⁸ V. d. ex. p. 42 și urm. — Foarte rar numai (p. 135): »*pren pregiurul tuturor*, iaste un zidu *unpregiur*« și (p. 189): „*pregiur* unui copaciu“ (cu gen.); alt caz (p. 28) e nesigur (v. nota cu emendațiile). — Pentru construcția arhaică (cu acc.), cf. și Pușchilă, *Molitiv. lui Dosofteiu*, p. 109.

⁹ »Laconii... sânt măi viteji de toți oamenii«: nu superlativ (»cei mai viteji dintre toți oamenii«), ci comparativ, ca'ntr'un »măi vrătosu de toate fsatele« și'n alte exemple din Ps. Sch. (v. ed. Candrea, I, p. CCVII). E forma obișnuită azi numai după *mai mult* și *mai bine* în același înțeles (cf. fr. *bien* = *beaucoup*): »mai bine de doi ani« (cf. fr. *plus de deux ans*, it. *si* calitativ: *meglio di lui*) ori în idiomismul »care de care (s. care mai

de care) mai bun = unul mai bun decât (ca) altul, pe întrecute (cf. și fr. *c'est à qui, à qui mieux mieux*).

¹⁰ „Să nu ar vrea iale, nu le-ar fi jăcuit” = dacă nu voiau ele, să nu fi vrut ele, etc.

¹¹ În Cantemir, *Hron. Romano-Moldo-Vlahilor*, ed. Acad., p. 866: *cândailea*.

¹² „Ce fiul giurământului fără nume iaste, nici ari *mănu*, nici ari picioare”. — *Mănule*, ca pl. art., e curent; cf. și actuala formă dial. *mănu-rile*, care presupune de asemenea un sing. *mân(u)*, deși, poate, nu neapărat (cf. *făinuri*, de la *făină*, *mărfuri*, de la *marfă*, cu toată nuanța de sens: „feluri, soiuri de făină s. marfă”).

¹³ Pentru fenomenul de rotacism, indiferent dacă se datorește influenței suf. de pl. sau disimilației, cf. și *nimerile* (p. 70) s. *nimirile* (pp. 9, 75, etc.), față cu *nimine* (p. 123), apoi *pără* (p. 36, etc.), *păr' unde* (p. 56), față cu *pân(ă)*.

¹⁴ Să amintim cu acest prilej pe „bune ome!” din episodul întâlnirii lui Dragoș cu bătrânul Iajco, eponimul legendar al Sucevei (= Ițcanilor), în poema polonă a lui Miron Costin, tradusă de Hasdeu (*Arhiva Istorică*, I, p. 166 = V. A. Ureche, *Miron Costin, Opere complete*, II, p. 16), spre a sublinia, că, atât în acest pasagiu, în care originalul dă: „*binecome*”, i. e.: „bine[ș]e, omule”, cât și'n pasagiul din Prefață, relativ la Eustratie Logofătul (Ureche, *o. c.*, p. 78), unde originalul are: „*naypierwszego*” (de la *pierwszy* = cel dintâiu), „bun” reprezintă numai traducerea lui Hasdeu, greșită în primul pasagiu și improprie în al doilea. Concluziile d-lui Pascu (*Glitore Ureache*, p. 38), care se bizuie pe premisa falsă că acest *bun* aparține lui Costin însuși, pentru a conchide că vr. *bun* din Alexandru-cel-Bun e = *bătrân*, rămân deci în aer.

¹⁵ *Luînrii* = luării (p. 353) e însă, de sigur, un simplu lapsus calami. — O curioasă anastrofă a pronumelui-subiect, p. 157: „s'au ei bucurat”. — Nu mai vorbim de mulțimea elementelor lexicale: *olat*, *smerin*, *rocoșesc*, *vorovesc*, *cerc* = caut (p. 137), *a înpută* (p. 38), *cust*, etc., cele mai multe existente dialectal și azi (cf. *zo te cuște*, despre care v. Drăganu, în rev. de față, I, p. 308), și, încă mai puțin, de gloata formațiunilor caracteristice în *-ciune* (*blăstămăciune*, *flămânziciune*, *pângăriciune*, *plodiciune*), rivalizând cu cele în *-ătate* (*meserătata*, *stăpănătate*) și *-ință* (*fericință*, *hălăduință*, *nefolosință* = netrebnicie, *nesfătuintă* = nesocotință, *nechibzuință*, cf. *nesfătuire*: v. indicele I). — *Vătămătură*, specializat acum în accepțiunea de „hernie, surpătură”, are sensul general de „stricăciune, jignire” (p. 242), iar *pamente* = „pomană, pomenire” (*passim*), azi, sporadic: *pamnefe* = *pam(e)nefe*, „batistă cu un ban în ea, care se pune în mâna mortului” (rev. „Ion Creangă”, V, 96); cf. *pominocu*, „prinos, pomană” (Ps. Sch.). — Pentru însemnarea lui *colac* („colacul epilor”, p. 212), cf. *colaci*, „daruri” (p. 52), *colacii*, dați ca plocon de Crăciun Domnului (Ureche, ed. Giurescu, p. 277) și derivatul *a colăci*, „a găsi un lucru pentru care ai fost însărcinat” (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 20); iar, pentru *tineretă* = *tinerime* s. *tineret* (p. 209) și *prostime* (la Anon. Băn., p. 363: *prostame*) = *prostie* (p. 201), cf. lat. *iuventus pro iuventa* (Quicherat. Mé-

langes de philologie, p. 25). — Pentru „a fi cu vinul a mână“ (p. 160), adecă la îndemână, cf. *priceav = bețiv (ibid.)*, gr. φιλοῦνος, οἴνω προκειμενος din original (III, 34), iar în deosebi pentru a mână (a fi), cf. și lat. *amanuensis*, a manu (servus), gr. προσχειράριος (gloss. Philox., p. 15, 49 Goetz).

¹⁶ Genitivul numelor de acest soi (Ἰούς, Ἀητούς, etc.) eră o difi-cultate serioasă pentru traducătorul român, care-l ocolește cum poate: „biserica *bozului* Litos“ (p. 138), „biserică . . . a lui Litus“ (p. 139), făcând dintr'o „dumnezăoaică“ (cf. „sărbătoarea Irei [= Herei], dumnezăoaicei“, p. 14) un „boz“ (cf. și „bozul Artemis“, „Ath'na bozul“, „capiștea Afrodi-tei, bozului“, „biserica Dimitriei bozului“, ba chiar: „biserica bozului Di-mitrie“; pp. 12, 24, 44, 490, 491): printr'o ciudată inconsecvență, tradu-cătorul, care n'a evitat morfemul >dumnezăoaică< (cf. *leoae* și *șărpoae*, p. 189), îl evită cu grijă pe *boază* (așa, Cantemir!). — Uneori, genitivul grecesc trece pur și simplu în locul echivalentului român: „preste obiceiul *Spartis*“ (p. 289 = Σπάρτης; cf. și: „unui *Iroosu* ca Măriia Ta“ = Ἰρωος (în dedicația Octoi-hului din 1720, reprod. în Bianu-Hodoș, *Bibliogr. rom. veche*, II, 3). — Forma greacă e în chip logic păstrată la unele nume de animale exotice: *chitosă* = gr. κήτος, „chit“ (p. 326), *trohilos* = τροχίλος (p. 112), în „*Fisiologul*“ vr. din rev. „Ion Creangă“, IX, 10, greșit: „teohili“, echivalați cu „pitulcile“.

¹⁷ Și supt acela al criticii verbale! Confruntarea cu originalul duce la stabilirea unor corupțiile clasice (și nu vorbim de acelea pe care le-a emendat, cu spiritul său critic οὐδενὸς δεύτερος, editorul însuși): „la *Savva*“ (p. 20) = la *Ava* (ἐξ Ἀβας); — „din munți *Serint* a *Dindimnii* Maicii“ (p. 33) = din munți(i) *svinți* a D. M. (ἐξ οὐρεὸς ἱεροῦ μητρὸς Δινδομύνης); — «la *Înpărăție-ș*» (p. 52) = la *părinți-ș* (εἰς τοὺς γειναμένους); — „și, *având*, și cumpără“ (p. 66) = și *vând* și cumpără; — „atâta *iaste* avia (*sic*) *Nafcratis*“ (p. 145) = atâta *cinste* avia (ἐτετιμητο) N.; — „*Anaharsis*, să fie fost *ucigaș* lui *Indahirsu*“ (p. 231) = *unchiaș* (πάτρων); — „și *încă* și *solii* *încă* le *agiuoriră*“ (p. 314) = și *lonii* și *Eolii* *încă* le *agiuoriră* (παρήσαν οἱ Ἴωνες . . . καὶ Αἰολέων οἱ Λέσβων νέμονται); — „se *luară* în *vinele*“ (p. 492) = *invincind* (cf. p. 351), i. e.: *învîngând* (νικῶντες). — P. 105, îndreaptă: „iar *Eghiptenii* ocăresc pre aceia; ce [= ci ei, ei înșii] din ovăs fac pâine . . .“ — Unul din cele mai corupte pasagii (IV, 113, p. 242) trebuie restituit astfel: „Și cătră *partia* de *Miazăzi* (de fapt: pe la *amiază*, ἐς τὴν μεσομβρίην), făcea *Amazoanile* așa: să *rășchira* câte doă și *rei* pentru hrană [de fapt: pentru „treabă“, pentru sine, ἐς εὐμαρίην]: și *începură* a să *rășchiră* și *voinicii*, *asămînă*. Și, așa, unul dintru ei, *singurându-să* iar o *Amazoană*, li *stărnută*; și ia nu se feri, ci să *lăsă* de să *apropiē* *voinicul*, și, așa, își *făcură* *triaba* amândoi. Deci a *grăi* nu *putură*, *pentrucă* nu-și *înțelegē*, și (= ci) ia *încă* li *arătă* cu *degetul*, cum să-i mai *aducă* unul cu sine a doă zi la *acel* locu, *pentru* că ia *încă* cu doă [de fapt: una, pentru a se face, împreună, doă, δύο γενέσθαι] va *veni*. Și, așa, *voinicul* *acela* spusă și *cătră* *ceelalți* *Tătari* [= Sciți], și a doă zi *mearsă* la *locul* *aceala* și cu *altul*, și *aflară* pre *Amazoana* *aceia* și cu *altă* *Amazoană*. Și, *văzând* *ceelalți* *voinici*, *într'acel* chip să *dederă* în *viajă*

un nou paragraf: 114) — *Galaleros* al ms. (p. 312) e o interesantă *diplomatografie*: „să margă la *Galaleros* = să margă la Leros (cf. textul, cum în exemplul analog al lui „Boşulescu de *Mălăleştii*“ din I. Bogdan, *Căţene, n.s.s. sl.-rom.*, p. 27 = *Mălăleştii*, din *Mălăiu*, iar nu din... Malalas!). — Deosebit de importantă pentru tehnica traducătorului sau, cel puţin, a copistului lui e coruptela de la p. 28: „Şi au gătit şi ei un crontir de aramă, făcând *pin pregiurul lui buzăi* multe chipuri de fiară“ = *prin pregiurul buzăi lui*, sc. clondirului (περὶ τὸ χεῖλος; cf. p. 76: „iazăru’ pre la buză“ = τὸ ποταμοῦ τὸ χεῖλος), în care anastrofa pron. *lui* (confundat cu art., înaintea lui *buzăi*, confundat, la rândul său, cu *bozii*, „bojii“?) n’ar fi fără precedent: „era locul foarte o stâncă tare şi răpoasă“ (p. 35), „foarte cu ziduri tari“ (p. 74), „văzuiu copil *gios* mic zberând“ (p. 47), etc. — „Singuri veniţi“ (p. 101) traduce pe αὐτόμολοι (II, 30; cf. *singur-ţiitor* = αὐτοκράτωρ, aici τύραννος, p. 180). — Ca un „tic“ ortografic al traducătorului (sau copistului) trebuie privită şi duplicarea lui *-v-* din *Savva* în coruptela emendată mai sus: confuzia cu *Sabba* ar explica-o, de sigur, în speţă, dar ar lăsa neexplicate pe *Livvia* (p. 264), *Evropa* (pp. 86, 253), *Savvacos* (p. 133), etc. Familiaritatea traducătorului cu greaca modernă, în care ὄρνις (ὄρνιθα) a ajuns la înţelesul de „găină“ explică greşala semnalată la p. 249, ca şi traducerea lui χρόνος, „timp“, prin „an“, sensul ngr. (p. 16: „întru acesta an“ = ἐν δὲ τῷ αὐτῷ χρόνῳ τούτῳ). — Alte emendaţiuni facem incidental, în text („curând negoată“ de la p. 3 e o greşală de tipar, poate mai puţin evidentă ca altele, în loc de *cărănd* n. = ἀπαγγερόντας; de asemenea, p. 14: „ce *aceeaşi* muriră [tinerii]“ = *acieaşi*, „tot aci“).

¹⁸ Accentuat pe finală (oxytonon); pentru înlăturarea echivocului, s’ar putea scrie: *nepofă*, ca *întră* (perf. simplu, spre deosebire de pres. *întră*). Atunci ar înţelege, poate, şi colaboratorii d-lui Bărbulescu, de la „Arhiva“ (1923, p. 43).

¹⁹ Alt izvor, care, cu toată aparenţa contrarie (v. cercetările lui Hasdeu şi Creţu), n’a fost sistematic exploatat: faţă cu *gsune* — sponsus, *gsunyel* — sponsulus, *gsunelash* — idem (p. 242) nu s’ar mai putea vorbi de caracterul neologic al lui *junel*, la Românii dintre Vidin şi Timoc: *ajunel* (v. monografia d-lui Bucuţă, p. 129; cf. şi forma rotacisată, *giurelu*, din Ps. Sch., mr. *gionar*, *giunar*, apoi topon. *Valea-Junilor* din Muscel, şi, subsidiar, vr. *giuvan* = it. *giovane*, „mignon“); iar, pentru etymonul lui *mulţănesc*, nu s’ar omite tocmai cea mai elocventă atestare: *multzany* — Deo gratias, *multzeny* — idem, *multzenesk* — ago gratias (p. 354); cf. şi ngr. *πολλάτη*. — Şi *negoaşe*, „mărfuri“, din Herodot, pp. 3, 270, se găseşte: *negocz* — merces (p. 355). — *Paliczé* — baculus e *păleaţă*: *pală* (cf. Pascu, *Suf. rom.*, p. 29), mai curând ca ngr. πέλεκυς, „baltag“, πελέκι, „foarfece“ (şi’n albaneză).

²⁰ Cf. şi dubletul a *păriă* (p. 353) = a *pâră* (p. 126: „di-l va *păra*“).

²¹ Mai exact: „de *destule* ori“, „assez souvent“, adică tocmai înţelesul lui *bugăt*, „destul, mult“, a cărui identitate cu *bogat* apare asfel evidentă (A. Scriban, *Lista uncuvizmelor limbii româneşti extr. din Arhiva-Iasi pe*

²² Pentru etimologie, cf. obișnuitul *sfârc*, cum și ung. *fark*, „coadă“.

²³ Actualul fam. *lipsește din ochii miei!* = pleacă s. piei de-aici și se întâmpină, atenuat, la p. 123: „să lipsiți de pe a' mele hotară“ (cf. p. 87: „pasă dintr'această țară!“). — De observat, că *pas(ă)* nu e peiorativ prin el însuși: „pas'sănătos!“ (p. 52) = mergi (umblă) sănătos!

²⁴ Tot așa, *judecată* (p. 334), față de *județ* (pp. 160, 240, 276. etc.), specializat ulterior cu înțelesul administrativ-geografic.

²⁵ Tiktin nu cunoaște decât pe *învincătură*, „Sieg (?)“, din Palla, Gen. 49, 4. — Cuvântul e des la Dosofteiu (d. e. Prol., 151: „fu *învincitu* de svntul Petru“) și se aude, rar, până azi: „Pe când se *învinceau* [frații rivali] mai amarnic“ (rev. „Ioan Creangă“, II, 84), unde sensul pare a fi mai mult acela de „contendere“, „a se lupta“, a se (în)vânzoli, deci: *vinco = *vincio*, „leg“, în loc de *invinco* = *vinco*, „înving“ (cu -c- nealterat).

²⁶ P. *ajuns de cap*, „priceput“ (cf. *nu mă ajunge, taie capul*), avem varianta *ajuns la minte* (p. 377). — De *asămînia cu cineva* (p. 262) e sinonim cu *de o potrivă*, ca și cu (a)*tocma* (pp. 316, 392) = întocmai (p. 28: *întocma cu*) și turcismul *chezi* (p. 442); cf. *a(v)idoma*, *liștav*, *leit-poleit*, *ruptă-bucățică*, etc., cum și verbele *a se tocml* = a se asemăna (p. 115) și *a răduce* (v. no. 18) = a aduce.

²⁷ Aduge: *persian* (cf. *persiane*, „draperii la ferestre“, și *persiană*, „un soi de canapea“), vechiu *persianesc*, iar ca n. propriu: *Persianca* (cf. *persancă*, *persiancă*); apoi, apelativele: *piersic(ă)*, pomul și fructul, poate *perjă* = ung. *perzsa*, propriu: „persan“ (Scriban, I. c., p. 283); în sfârșit, echivalentele: *ageamiu*, *Cazâlbaș*, *Ferzeltu* (n. de fam., ca și *Persu*, *Persescu*, originar n. de botez: după Sf. Iacob *Persul*).

²⁸ Cf. p. 380: „o sabie *perască*, *achinachis*“ = ἀκινάχης; altfel, tradus prin *chilum* (pp. 226, 228), *chilom* (Cron. *exped. Moreii*, ed. Iorga, p. 83); cf. și *hangeriu* = ἐγγχειρίδιον (p. 383). — *Mișurcă* (pp. 35, 388), *mișușcă* (p. 88) sânt variante, născute supt influența lui *mișă*, *mișușcă* și *țurcă*, din cunoscutul *misiurcă*, „coif egiptean (cf. *κουνέη* din text), *misirliu*“ (*Misir* alternează cu *Eghipet*, ca și *Eghipteanii* cu *Misirlinarii* = *Misirliii*, *Misirenii*, în toată cartea relativă la Egipt, p. 91 și urm.); cf. și (porumb, ban) *misir*, *misirliu*, cum și n. de familie *Misirliu* (armen. s. țigănesc: *Faraoni*, *ghiffi*, *gipsie*, etc. ?).

²⁹ Un *Bildescul* (Leon, din Botoșani) se întâlnește printre prenumerații la »Disionărașu (sic) românesc de cuvinte tehnice«, etc., al d-rului T. Stamati, Păh[arnic], Iași 1851, p. 307: românizare din *Bild*, ori alterare din *Beldi(e)*, *Bâldea*, *Beldiman*? Cf. n. de sat *Pildești* (Roman).

³⁰ *Delfin* (sl. *dolfinu*); cf. și n. de fam. *Dulfu* (nu: *Dolfi* = Adolph!).

³¹ Sc. *λίθινον*, propriu: »chip bărbătesc (din piatră)«, de la *ἀνήρ* (cf. *ἀνδρεία*, lat. *virtus* — *vir*, »moralizat« ulterior, cu înțelesul de *ἀρετή*); dar sensul etimologic s'a întunecat curând așa de tare, încât, în chiar pasagiul citat, poate fi vorba de *ἀνδριάντας λιθίνους δύο* (»doi oameni ciopliti«, traduce al nostru, I. c.), dintre cari unul reprezintă pe femeia (*γυναῖκα*) lui Sesostris. — Relativ la sinonimul *chip*, observăm că forma *întru chip*, dublet arhaic al lui *în chip* (cf. *închipui*), din care derivatul *întruchipez*, are o paralelă perfectă în *întorlocă* = *întrolocă*, *întrulocă*, din *întru loc* = *în loc*: »să

lăcuim *întru loc* cu voi« (p. 243, cf. p. 231: »*dîntru* locul lor«); mai mult: analogia lui *într'un loc* (cu cineva) poate fi de folos și pentru explicarea variantei *întrunchipă* (= a strânge la un loc, *într'un chip*, ca *într'un mănunchiu*, i. e. a *întruni*, sau = a găsi o modalitate, a *face un chip*, cf. *nici într'un chip*, *într'alt chip*, etc).

³² Amintim sinonimele vr. *bolovan* (din sl. *balvanъ*, despre care v. Berneker, p. 41) și *istucan*, »chip cioplit; idol«, cum și grecismul *tipos*, la Cantemir (*Divanul*, p. 165), cumulativ: »tipos și pildă« = prototip și model.

³³ V. deosebirea ce stabilește, după Schmalfeld, între *specimen* (ἐπιδειγμα) *sapientiae*, „Muster der Weisheit“, *exemplare* (παράδειγμα) *sapientiae*, „auserlesenes (Ab)bild der Weisheit“, și *exemplum* (δειγμα) *sapientiae* = *exemplum sapientium*, „einer von der Klasse der Weisen“, I. H. Heinr. Schmidt (*Handbuch der lat. u. gr. Synonymik*, p. 117 sq.). — P. *mustră* (monstră), *eșantillon* (échantillon), „probă, sp̄cimen“, cf. ἔνδειγμα, *documentum*: „ab uno disce omnes“, cum și raportul dintre *arhetp*, *original* și *copie*. — Despre lat.-vulg. *similitudo*, „Bildnis, Figur“ = gr. ὁμοίωμα, v. *Glotta*, VII (1917), p. 105.

³⁴ Cu o nuanță mai profană, a *childi* (= *pildă* (nu: *pildul*), cu fonetism moldovenesc, înseamnă popular: „a face curte“ (unei fete), i. e. a vorbi în pilde (aluzii), a bate șeaua să se priceapă... fata; — cf. a se *împildul*, „a se împotrivi în vorbe unul altuia“ (Codin, *Din trecutul nostru*, p. 184).

³⁵ Cf. vr. a se *închipui* *cui*va = a se asemăna cu el: „închipuiți fi-veți păcătoșilor“, „să ne închipuim lui Dumnezeu“ (Coresi, *Carte cu înv.*, ed. Pușcariu-Procopovici, p. 343), apoi *după chipul și asemnarea*. — Un interesant sinon. arhaic și pop. al lui „asemene, deopotrivă“ este *înpotriva* = *înpotriva* (cf. *conform*): „Cetatea Vavilonului era podobită foarte, cât nici o cetate nu era *înpotriva* ei“ (p. 73) și, deci, nu-i putea sta *înpotriva* = *împotriva*, „contra, în față“ (i. e. eră fără *protivnic*, fără rival); cf. „lăcuința *decinde* de apa Aracsului, *înpotriva* Isidonilor“ (p. 83), deci = spre, dinspre, ba chiar: *înpotriva spre* (p. 475), cu paralela rom. *încontra* (cf. *din contra*, *la din conira*), lat. *versus-adversus*! — Cât pentru *decinde* = dincolo (*passim*), comp. și n. topic *Decindea* (sat în Dâmbovița și loc izolat în Ilfov), *Decindenii* (sat, Prahova), *Decindești* (moșie, Bacău).

³⁶ Cf. *ibid.*: „să zică în *cobuzu*“ (τὴν κιθάραν), — încă un document pentru caracterul de „instrument cu coarde“ al *cobuzului*, din categoria turc. *qarpouz-saz*, „à forme de pastèque“ [*harbuz*!], c'est-à-dire composés d'une caisse ovoïde d'un manche garni de filets et de cordes sonores“ (Barbier, II, 296), ca și *pandora*, „speță de mandolină sau alăută“ (cf. sl. *bandura*, despre care v. Berneker, apoi mr. *bândurari*, „a flecări“, și dr. a *cetără*). — „Un *om flueraș*, care au fost fluerând“ (p. 59 = I, 141: ἄνδρα ἀόλητην) nu e o expresie rezultată din preocuparea de precizie (diferențiere de *flueraș* = fluer mic), fiindcă aiurea (p. 351) citim: „să zică *fluerașul* [același sens!] zisul iscusit“, iar, pe de altă parte, „om“ se află în original; cf. *om robu* (p. 72) = δούλω (I, 173); *om bărbat* (p. 30 = I, 72: εὐζώνω ἄνδρῖ; p. 379 = VII, 53: ἄνδρας ἀγαθοῦς), *om Pers*, etc. (*passim*), *pelecanii păsările* (p. 114 = II, 75: τὰς δ' ἴβεις τὰς ὄρνιθας; cf. și vr. *neiasită*, lit.: „nesățios“), etc. — Pentru εὐζώνω ἄ., în special, cf. sinonimul εὐδόκιμος,

care, supt forma simplă, *δόκιμος ἀνὴρ*, e originalul lui „om de folos“, de care mișună textul nostru (v. Glosariul); iar pentru *flueraș*, cf. p. 9: „cu surle și cu flueri și cu muscaluri oștia“ = ὑπὸ σурίγγων τε καὶ πηατίδων καὶ αὐλοῦ γυναικῆου τε καὶ ἀνδρῆου (I, 17). cum și dial. *muscalagiu*.

³⁷ De fapt: „istoricul“, sau, mai bine: „povestitorul“, în sensul it. *novelliere* (cf. *poveste*, *veste*, *nouvelle*; *novine*, *nèare*; *znoavă*, *anecdotă* = ἀνέκδοτον, *Ineditum*): e sensul rom. *cuvânt* din „O seamă de cuvinte“ ale întâiului nostru „novelliere“ (πατήρ τοῦ λόγου), Ion Neculce, și al lui λόγος însuși, — pe lângă acelea de „oratio“ și „ratio“ (cf. acum în special teza d-lui E. Hoffmann, despre uzul gr. ἔπος, μῦθος, αἶνος și λόγος, apoi vr. *logofăt*, cu sinon. (munt. *grămătic* și mold *diac*: „*diacul* banilor bozului“ = II, 28 : ὁ γράμματιστής τῶν ἱρῶν χρημάτων).

³⁸ Cf. p. 231 = IV, 77 : „Ci acest cuvânt poate să să fi *urzit* și de Greci“.

³⁹ Epitetul consacrat al Sf. Nicolae, „de *ciudese* făcătorul“ (așa, în pisania ctitoriei basarabești din Fagăraș; v. rev. „Ioan Niculcea“, III, 233); la Cantemir, de altfel, și: *stihotvoret* = ποιητής (*Divanul*, 21).

⁴⁰ Despre „*eposile*“ lui Arion, care, la întoarcerea-i din „*Tișiliea*“ (= Sicilia), „au zis un *epos* și, sfârșind *eposul*, îndată au sărit în Marea“, v. p. 11 = I, 24. — P, 370 : „giucătura de muzică“ dintre Marsie și Apolon (= VII, 26).

⁴¹ La Dosofteiu: *vârvare* = sl. *krajegranesije*, gr. ἀκρόστιχis (v. Pușchilă, *Molitvenicul lui Dosofteiu*, p. 88).

⁴² Pentru șovăirea (de esență pur grafică, atunci când nu e vorba de neologismul *vers*) între *viers* și *vers*, cf. și dubletul ortografic (dar, poate, în acest caz, și etimologic) *fel(iu)-fiel* (cf. pp. 83, 113 cu pp. 45, 71, 222, 230, 295: „în multe *feluri*“ și „*feliul* cailor celor di apă [= hippopotamilor]“, dar: „de casă bună și de *fiei* om neamestecători“, „întrebându-l din ce *fiel* iaste“, „dintru acel *fiel* de oameni“, „tot *fielul* de copaci“, „oameni de *fielu* buni“), relativ la originea căruia, v. și ipoteza d-lui Giuglea (*Dacorom.*, II, 63), după care vr. *fealiu*, „neam“, n'ar fi ung. *-fêle*, ci alb. *fjal'e*, „Wort, Rede“; cf. însă și alb. *tsh-fat* [= *č-farâ*], „wass für. . ?“, lit.: „ce neam s. soiu. . ?“ (Weigand, s. v. *fara*, „Geschlecht“).

⁴³ V. n-l pe Maiu 1923 al revistei „*Lamura*“, p. 418 (unde, lăsând la o parte alte mici greșeli de tipar, trebuie îndreptat: Ion Ionescu-Delabrad, în loc de „*Creangă*“). — Adăugim, dintr'o scrisoare de la 1820: „poștește, dacă ai grâu curat, de toamnă, pune să-mi *lămurească* vreo 15 merje“ (*Revista Moldovei*, III, p. 5). — Pentru *lamula = *lamella*, ca etymon al lui *lămură*, cf. și Giuglea, *Cercetări lexicografice*, p. 14.

⁴⁴ De purpură (v. nota editorului), πορφύρειος; cf. haină de *roșie* (p. 477) = κίθωνα φοινίκεου (IX, 22), dar φοινικῆίου οἴνου (III, 20) = „*vin de finic*“ (p. 154), paralel cu „*vin de vie*“ (p. 105) = οἶνος ἀμπέλινος (II, 37), în loc de: *vin roșu* (compară și „*mineu roșiu*“ de la p. 268 = IV, 191: μίλτω, *minio*). — Pentru diferențiere, cf. și *struți pementești* (p. 264 = στρουθῶν καταγαίων), față de „*passer marinus*“.

⁴⁵ Adecă „*bare*“ (cf. ἔβρουζον, din care și italienește *obrizzo*, alb. *obrits*, „*reines Gold*“); cf. și „*lespezi* de piei de bou făcute, [întrebuințate] în loc de paveză“ (p. 388) = λαισήιά τε εἶχον ἀντ' ἀσιδῶν, ὠμοβοήης

πεποιημένα (VII, 91). — Pentru „rafturi de aur“ (p. 476) = frăie de aur, χρυσοχάλινον (IX, 20), v. și Cantemir, *Descr. Mold.*, trad. Pascu, p. 108.

⁴⁶ I. e. masiv; cf. puțin mai jos: „o platoșă de aur și o sulită de aur cu totul“ = σάκος τε χρύσειον πᾶν ὁμοίως καὶ ἀχμὴν στερεὴν πᾶσαν χρυσεῖην (I, 52). E sensul lui „prisne de aur“ (p. 75 = I, 183: χρύσειος στερεός), din sl. *prisni*, „continuu, veșnic, mereu“ (cf. piatră *meraie*, p. 139 = ἐξ ἐνδὸς λίθου, despre care v. Dacoromania, I, p. 271): „sfeșnicele... tot prisne de argint“ (Neculce, *O samă de cuvinte*, ed. Kogălniceanu² II, p. 179, unde „prinse“ e o evidentă greșală de tipar). — Observăm că acest *meraie* trebuie despărțit, firește, de *merăi* (p. 241) = γλαυκὸν (IV, 108), adecă: *merii*, de la *meriu*, „albastru“ (identic cu mr. *niur* = *nibilus, *nubilus*, după Pascu, în „Archivum Romanicum“ VI, 261, ca lat. *caeruleus* = *caeluleus, gr. κυανούς; cf. însă gr. Κυάνας Πέτραι din text, IV, 85, redat prin „Petrile Negri“, și alb. *mjer*, „schwarz“).

⁴⁷ Aiurea (p. 361), „aurul cel curat“ redă pe χρυσοῦν τὸν ἀκίρατον (VII, 10) = aurum purum, merum, litt.: *sincerum* (înțeles ca *sine cera*, după W. Schulze, împotriva explicației mai nouă din *sincresco = *sim-* + *cresco*, cf. *simplex*, *singuli*, etc.).

⁴⁸ Cf. și *a trage butucul*, pentru care v. Dacoromania, I, p. 263, unde adaugă cu acest prilej: *a pune la dăbă* s. *odobeală* = vsl. *dyba*, „truncus“, pol. *dyba*, „carcan, ceps pour les criminels, menottes“ (v. Cihac, II, 95), apoi: *a pune la tumurlac* = *tumurug*, „butuc“ (v. Șăineanu, s. v.) și *bobârnda*, „prison“, față cu *bârnda* (Dicț. Acad.); cât pentru turcismul *chiostec*, „cătușă de picioare, piedecă la cai“, v. Șăineanu, *Infl. or.*, II¹, s. v. — Mai puțin întrebuințate: „a pune la călădău“ (cf. Dicț. Acad., s. *gros*, II, 2), „a pune la hedece“ [= *hăghiece*, p. care v. *ibid.*], „a legă la rosteu“ (rev. „Ion Creangă“, V, pp. 94–5), „a băgă la (s. în) șpek“ (Bănat; cf. *shpek* din Anon. Băn., ed. Crețu, p. 370). — Expr. *a băgă în butuci* (p. 147), cu sinonimele ei: *a băgă în obezi* (*ibid.*), *a băgă în fiară* (pp. 146, 118), *a băgă în fiară și în cătuși* (p. 121), *a băgă în temniță* (123), *a băgă în pușcărie* (164), *a aruncă în prinsoare* (184), revine des în Cronica Anonimului din „Magazinu Ist.“, V (l. c.), care, cu toate greșelile de tipar („vadă“ în loc de *vală*, „în-văluire șicană“, p. 130, între altele), merită mai multă atenție din punct de vedere lexical (la turcismele identificate de Pascu, *Ist. lit. rom. din sec. XVII*, 150, se adaugă gloseme ca: „*patola*, adecă inimă stricată“, p. 146; *răbduliv* = răbduriu, ca *zglobiv* = zglobiu, p. 144, unde întâlnim și „catastișe *mănci*“ = lat. *mancus*, ad no. 1080 din Pușcariu, Et. Wb.; apoi: *conet* = sfârșit, 134, și *furcate* = fregate, 137, etc., pe lângă destule forme pop. sau arh. de toponimice: *Cavaran-Sebeș*; *Mehedia*, p. 101; *Oltelniță*, 131; *Necopioie* s. *Nicopioie*, pp. 136, 143, etc.). Alte sinonime: *a băgă în lanț în fiară* (p. 151), *a pune la opreală* (145) culegem din Cronica lui Radu Popescu însuși (Magazinu Ist., IV), ale cărei grecisme (*areti*, 29, 142 = ἀρετή, *amfivolie*, 37 = ἀμφιβολία, *ginecolatru* 38 = γυναικολάτρης, *profora* 119 = προφορά, *engomion* 152, 175 = ἐγκώμιον, *parisie* 153, 172 = παρρησία, *protimos* 166 = προτίμως, *peripisi* 167 = περιπιοῦμαι, *peripisie* 170 = περιποίησης, *proeresis* 176 = προαίρεσις, *exorie* 178 = ἐξορία, etc.) nu sânt mai puțin interesante decât turcismele relevate de Pascu (l. c., pp. 166–7) și celelalte.

elemente lexice: *pocâltit* (p. 24), *pod(d)an* (29), *lustruri*, *canavefe*, *belecoase* (117), *lipscani* = *lipceni*, (165), *talpoși* (170), *priimință* (176), *în ducătoare*, și *în viitoare*, sc. *cale*, *călătorie* = la dus și la întors (pp. 106, 172), etc.

⁴⁹ Cf. *zărghit*, *ficnit* (fr. *toqué*, germ. *verrückt*), iar ca metaforă: *lovit* (*pălit*) *cu leuca* și în deosebi: *tont* lat. *attonitus*?

⁵⁰ Sensul de „când“ al lui *unde* e și 'n textul nostru frecvent; cf. și *unde* = fiindcă: „Te porți așa, *unde* mă știi că-s bun“ (popular).

⁵¹ De fapt: lemn (butuc gros) legat în fier, *ferecat* (în sensul secundar al acestui cuvânt); cf. *a pune în fiară* s. *fiare* (*ferra*) și Dicț. Acad., supt *gros* (II, 2° și 3°).

⁵² Deci: „sfarmă - piatră“, lat. *saxifraga* (din care etimologia populară grecească a făcut o „carnivoră“: *σαρξιφάγος*; cf. *σαρκοφάγος*, lat. *sarcophagus*, din care, în schimb, fr. *cercueil*). — Adevăratul echivalent latin, *real*, ar fi, însă, faimoasa *herba parietina*, atestată la Ammianus Marcellinus, XXVII (ed. Clark - Traube - Heraeus, II, p. 423) ca poreclă a lui Traian, care, ca și un anume Lampadius, „nomen proprium inscribebat“ pe toate edificiile și monumentele restaurate de el.

⁵³ „*Pinaxu*, adecă însemnare“, se găsește în textele vechi (Iorga, *Cron. munt.*, 141), ca și demin. *πινακίδι*, „alfabet, abecedar“, lit.: „täbliță“.

⁵⁴ Așa („străjerii“) trebuie citit acel „Săisiris“ fără sens din VIII, 85 (p. 449), emendând întreaga frază finală, precum urmează: „Pentru aceea au luat, mai apoi, și tiranul și făcătorul-de-bine (εὐεργέτης) al împăratului, Phylax (Φύλακος), [răsplăță; bine-făcătorii regelui] se cheamă persește; orosanghe“. — Pentru asifel de traduceri ale numelor proprii, cf. și pp. 230 (*Pădure*, alături de *Ileisa*, p. 212, *Ilei*, 215, „*Ileas*, ce să zice pădure“, p. 216 *Υλάνη*), 63 („codruri“ = dealuri, munți: *ἐν τῇ Ἰδῆ*), 234 („*Vosporos*, adică vadul bouului“, cf. *Oxford*), 511 (*Apa-Caprei* = *Αἰγὸς Ποταμοί*), 306 („unghiul cetății“ = *Ἀκρόπολις*), 98 („marginea-cetății“, *idem*), 25 („pângăriți“ = Alcmeonizi), 381 („ungul[= sl. *onglă*] Negru și *Apa Neagră*“ = *τὸν κόλπον τὸν Μέλανα καὶ Μέλανα ποταμὸν*): procedeul rămâne totuși numai excepțional, cel obicinuit fiind transcrierea numelui grec în fonetism grec-modern (*Vizandie*, *Vizandin* etc.) sau substituirea lui, măcar parentetic, prin echivalentul contemporan: „*Tenidos*“ e, asfel, *Bogceada* (p. 63), adecă turc. *Bogçë-adâ*; cf. „*Calhidon*“ - „*Cadicheoiu*“, „*Petrile Negri*“ - „*Mavrosmilos*“ (p. 234), cum și observațiunile editorului, în Prefață, p. V sq. (p. *Tunezii*, cf. încă n. de fam. *Tunusli*; p. *Militean*, n. de fam. *Militeanu*).

⁵⁵ Ca să nu mai vorbim de *strajnic* = *strastnic*, „partea de Triod relativă la Săptămâna Patimilor“: *straste* = patimă,

⁵⁶ Cf. formațiuni adiectivale ca: *lunos* (p. 25), *săninis* și *ploos* = *plouios*, *plouros*, *plointe* (p. 99), *păscos* = *pescos* (p. 236), *tremurând* (p. 158), *suiș* (loc, p. 101), *vânător* (p. 105) = de vânat (câne), *neputute* (lucruri, p. 135) = imposibile, cu neputință, peste putință (poate), etc.; apoi: *nu-advâr* = *neadevăr* (p. 485, la Ureche, ed. Giurescu, p. 48, în schimb; *neadever*, adiectiv), *fără țreabă* = *netrebnice* (389), *bunăfacere* (476), *roșie* = *purpură* (p. 477), *născând* = *copil nou-născut* (p. 47), *rămas* = *rămășag* („a se prinde în *rămas*“, p. 363; cf. *mas*), *răschirat* (ca subst., p. 401), *săvârșit*

lucrului = sfârșitul (p. 16), etc. — *Vârșnic* are înțelesul neobicinuit de „contemporan, de o vârstă cu“ (p. 43), iar *lunatic*, dacă nu apare în sensul de „născut în aceeași lună“ (cf. *zilatic*), apare în acela (învecinat cu *lunatic* = *zănatic*) de „boală lunatică“ (p. 160 = III, 33: νοῦσον μεγάλην, τὴν ἰρὴν ὀνομάζουσι τινες; cf. p. 268: „boala cei ce scutură“, la Coresi, *Carte cu învățătură*, ed. Pușcariu-Procopovici, p. 81: „boală den lună“). — Lipsa lui *dijmă* sau *desetină* (*desetnic* este, însă, la p. 36, în sens de „dekar-ches, decanus“, ca și *iuzbaș* = hekatontarches, centurio, sutas, hotnog; cf. *bimbaș* = *bimbașa*, „chiliarches, miiăș; miralai, polcovnic, colonel“) e compensată prin formațiunile curat românești: *a zecea*, *a zăcele* și *zečiuială* (pp. 38, 460, d. ex.), oferite ca jertfă (*jărtvă*, *jirtvă*, *jirtfă*, p. 56, de unde *jirtevnice* = *jertvennic*, *jertfelnic*, ca *molitvennic*, *molitfelnic*, la aceeași pagină, sau *humienic* = *homelnic*, la Ureche, ed. Giurescu, p. 281, unde și *jirtăvnice*, p. 297; dar „să ferea bisericii“ de la p. 67 nu e = *se oferie*, cum se afirmă în indice, ci: *se feria de* = se abține, se opreă de la biserică, ἀπειχέσθω τῶν ἱρῶν). — *A giudecà pre mazădă giudeț strâmb* (pp. 283, 417) redă perfect ideea din ἐπι χρέμασι δίχην ἄδικον ἐδίκασε (V, 25) și ἐπι χ. ἄδικον δίχην ἐ. (VII, 94) printr'un termen mai propriu decât cel din original: *mazădă*, din sl. *mizda* = gr. μισθός, „salar, soldă (cf. *joldă*, *joimir* = merce-nar); mită“. — De notat încă: *descăvăsc* (cf. *desgovesc*) și *adă[i]nuiască* (p. 230).

⁵⁷ Cf. încă lat. *grates agere*, *gratiam habere* (mai puternic!) și *gratis* = *gratiis*. — „Datul de har“, „a da har“ (lui Dumnezeu) sânt expresii ce se întâlnesc și 'n Catehismul luteran românesc (v. comunicarea la Academie a regretatului A. Bârseanu, pp. 7–8: cf. *a da în har*, sc. *în harul Domnului*, „de pomană“, „în cinste, gratis“ și drastic-peiorativ: *de sufletul dracului*), iar „a lua în har“ e un cunoscut sinonim arhaic al lui *a lua în deșert*: *în har* = în deșert (v. și Drăganu, *Cea mai veche carte Rákóczyand*, în „Anuarul Inst. de Ist. Naț.“, I, 268), *în zalud* (Lex. Macarie), *în dar* (v. Dicț. Ac., s. v. *har*), *în zădar*, *în heiabă* (cf. *hiba*, *heabă*, de *hebă* = de geaba, de-a fetea, de-a surda, etc.), *în van*, *în vânt*, chiar *în darn* (= it. *indarno*, la Bolintineanu), etc.

⁵⁸ Cf. p. 507: „să aibă har (χάριτα) de la Xerxis, pentru căci i-au mântuit pe frațiile lui“ (p. 507 = IX, 107): la „harul“ binefăcătorului răspunde logic „harul“ (mulțămite) primitivului.

⁵⁹ Asemene paralelisme s. analogii cu fr. există, firește, destule; „*a iubi a aduce mânie*“ (p. 407) = *aimer à*, etc.; *poate fi* (pp. 151, 464) = *peut-être*, etc. — Pentru *a sărută în falcă* (p. 57), cf. coincidența „à rebours“ cu fr. *embrasser dans le cou* = „pe gât“, dar *sur les lèvres (la bouche)* = „în gură“.

⁶⁰ Pentru *în gând*. cf. pe lângă gr. ἐπι νόον din original, și gr. ἐν θυμῷ; de asemenea, it. *venire in capo*, echivalând cu rom. *a veni în cap*.

⁶¹ Tot ca atare trebue privite, după socotința noastră, și versiuni ca: „Pământul Asirienilor nu să foarte ploă“ (p. 79 = ἡ δὲ γῆ τῶν Ἀσσυρίων ὕεται μὲν ὀλίγη (I, 193), sau: „*lângă părerea mea*“ (p. 15), „*lângă voia sa*“ (p. 346) = κατὰ (cf. lat. *secundum*, fr. *selon*). — Această întrebuintare (de litofă) a lui *foarte*, în propoziția negativă, corespunzând actualului *nu prea* = fr. *ne... guère*, stă în obiceiul traducătorului român: „eu nu-l foarte crezu“ (p. 126) = nu-l prea cred, nu-l cred *pân'pe-acălo*; cf. *nici prea-prea, nici foarte-foarte*.

⁶² Pentru varianta a cunoaște *har*, v. Dicț. Acad., s. v. *har*.

⁶³ Cf. mr. *căsător*, „care se căsătorește“, cum și dr. *căsari* = soți, în Pravila Moldovei (ed. Longinescu, p. 164), corespunzând cu *casnici* din redacțiunea munteană (*ibid.*).

⁶⁴ Cf. *concupina*, în text: *talaichiță* (p. 131) = *ἐταίρα* (cf. *talainiță*, în Giuglea-Vâlsan, *De la Rom. din Serbia*, p. 73, *văldniță* la Cihac, II, 416 după Filimon?), *jiitoare* (p. 257: „a ținea jiitoare“), *postanică* (v. citatul) = *παλλακή* (cf. *postanic*, p. 31, *postaneț*, etc.).

⁶⁵ Cf. mr. *mărtătoare*, „fată de măritat“, și *mărtător*, „băiat ajuns la însurătoare [= vremea însurătorii], dar cam prostuț“ (Tache Papahagi, *O problemă de romanitate sud-ilirică*, p. 25), încât trebuie „măritat“ ca o fată, iar nu „însurat“.

⁶⁶ Deci adiectival, având ca sinonime pe: *nevolnic* = fără *volnice*, „libertate“ (p. 253), azi: „infirm, nedestoinic“, și *poslušnic laconesc* (p. 480) = hilot (cf. *sclav*, *șerb*, *holop*, apoi: *podan*, *sudit*, *tărtan*?), zis și simplu *Lacon*: „bez *Lacon*“ (p. 479, unde „Hoji“ din notă = *Iloji*). — Pentru slavismul *bez*, cf. și *pol*, „jumătate“ (p. 293).

⁶⁷ Deci: coconi, feciori drepti, contrariul lui „bastard“, „ficioer copil“ (N. Iorga, *Doc. Callimachi*, I, 431, n. 1), „copil, și nu ficioer drept“ (textul, p. 58; cf. Cantemir, *Hron.*, p. 868: „nu copil, ce còpil, și cu iertarea cuvântului mai chiar să zic: ficioer de curvă“), „nește ficioeri ai lui, copii“ = *κόποι*, „copii din flori“ (p. 445), „copii din fîchire = bastarzi“ (Păcală, *Rășinari*, p. 142, supt *fîchire*, „coș de papură“, în *Graiu și Suflet*, I, 139: *fecherie* = coșniță), ca și *șpurii*, despre care Drăganu, *Dacorom.*, II, 612. — Pentru *șinc*, *șincușor*, v. textul, pp. 159 și 46 („șinca Spacò“).

⁶⁸ Cf. și mold.-pop. *mai mainte*, *mainte*, observând totodată, pe de o parte, frecvența formelor simple la traducătorul nostru: *gemănată* (p. 113), *a se gropă* (p. 276), *a se necă* (p. 257), *a podobi* (p. 419), *a se tâmplă* (p. 307), etc., față de a *însăgita* (p. 58) = *săgetă* (cf. a *împușcă*, a *pușcă*), *învăeră* (p. 49), iar, pe de altă parte, persistența, în graiul popular, a unui mare număr din arhaismele cele mai interesante: *de dăori* (pp. 146, 396, 455) = *de două ori*, pop.-mold. *di diori* (cf. *adoara* = a doua oară, la Cantemir, *Hron.*, 860; — *că adoară* (p. 17: „că adoară te-aș putea“ = *εἰ πως δυναίμην*) s. *ca doara* (p. 59) = mold.-pop. *ca doară*: ceea ce ar confirma etimologia lui *doară*, propusă mai jos de d. Procopovici; — *fără cât* (p. 215) = mold.-pop. *făr de cât* (cf. *fără, fără numai*); — *pără ce-au fost* (p. 36) = mold.-pop. *cât (pân) oiu fi șioiu trăi*, cu care, la rândul său, compară, pe de o parte: a *sta* = a fi („a stătut tiran“, p. 406, ca *it. è stato tiranno*), iar, pe de alta: a *custă* = a trăi (p. 155: „Arapilor celor ci custă mult“ = *ἐπὶ Αἰθίοπος τοῦς μακροβίους*), din lat. *constare*. — Pentru *cela* = cellalt (p. 333), cf. pop. *de cea parte, pe cele lîme*, etc., iar pentru *trussapte* (p. 175) = *tussapte* (toți-șapte), cf. pop. *trusteii* și, mai rar, *truspatru* (din *tustrei* și *tuspatru*), prin analogia căroră a și rezultat (*trusteii*, și aici, p. 234).

⁶⁹ Ca sinonime eufemistice, în sensul pornografic, mărginindu-ne la textul nostru, relevăm pe a *îmblă* (pp. 109, 507; cf. fr.-arg. *marcher*, lat. *coitus*, din *co-ire*, de unde, după Pascu, și rom.-dial. *coltă*, „femele reș“).

obicinuit până azi în popor, ca și a-și bate capul: „unul cu o muiare moartă bătându-și capul“ (p. 117 = II, 89: *μισογόμενον νεκρῶ προσφάτω γυναικός*), „ei, după moartea ei, încă s'au bătut capul cu dansa“ (p. 303 = V, 92: *ἐς νεκρῶ εὐούση Μελλίσση ἐμίση*), — de adăugit la diotismele cu *bat*, în Dicț. Acad., — iar, ca sinonim al lui *a bate*,⁷³ despre iepe, semnălam pe *a mânzi* (p. 533; ca *a pui*).

⁷⁰ Pentru *a logodi o fată cu cineva*, avem (p. 286): „lui Darie, căruia... Pafsanie... i-au logodit fata“.

⁷¹ Cf. lat.-pop. *appendere, pensare*, „wiegen, schwer sein“, ca și ngr. *ζυγιάζω, ζυγίζω*.

⁷² *Pacient*, „suferind, bolnav“, de fapt: *patient*, aparține, firește, aici: pronunțarea franceză l-a făcut să-și piardă legătura cu familia (*păfesc*) și să se alipească, oarecum, la *pace*.

⁷³ Cf. sinonimia dintre *patimă* și *pasiune* (*passio*: *passus-patior*), iar, în legătură cu aceasta, înțelesul de „*patimă*“ al lui *mânie* (p. 351: *mânit* = *patimi*, recte: *manii*).

⁷⁴ Și p. 121: „*adăogând* Nilos pân' în 18 coși“. — Contrariul e *cade* = *scade*; cf. p. 96: „*căzând* apa“.

⁷⁵ De remarcat întreita formă participială: *adăugat, adăugit și adaus* (s. *adaos*), corespunzând, respectiv, celor trei conjugări, după care „merge“ acest verb.

⁷⁶ Adecă: *cu prețul capului*, „odată cu capul“, — ceea ce ar explica, după E. Hermann (*Kleine Beiträge zur lat. Syntax*, p. 118) pe lat. *capitis damnare*, a condamna la moarte, la decapitare, a plăti o vină cu „prețul capului“; cf. *a stă pentru capul său* = a riscă, a fi în primejdie să și-l piardă (în *discrimine capitis esse*), în textul nostru, p. 465, cum și Ghibănescu, *Surete și izvoade*, II¹, p. 239: „și a dat opt pași în frunte (din hotarul satului) iar lui Dumitrașco sulgeariul, de s'au plătit capul de o nevoie ce-au avut“ (doc. din 1641). — O încercare de a explica expresia pornind de la parcelarea pământului în *rupte* (cf. m. *departe*), a făcut d. Weigand, în „Anuarul“ său, XVI (1910), p. 74 sq.

⁷⁷ *A alege sfat*, și la Ureche, ed. Giurescu, p. 33, unde și expresiile: „alesătoriu de ocine“ (p. 22) = „hotărîtoriu de ocine“ (p. 23), care aruncă lumină asupra sensului ce ne interesează.

⁷⁸ Cf. *cum îl [= îi?] taie capul* = cum se pricepe (aceeași metaforă, în: „*minte ascuțită*“?), pentru a cărei construcție există paralela: *cât îi? [= îi?] luă gura* = cât putea strigă de tare (contaminație cu *a-l luă gura pe dinainte*?). — *Scaun* din expresia *ôm cu scaun la cap* = cuminte, prudent, chibzuit, s'ar putea explica, poate, nu numai prin sinonimul *ășezat* (cf. fr. *posé*), contrariul lui *fluturatec*, ci și prin *Scaunul judecâii*.

⁷⁹ Pentru *ruptă* („*învoiala cu Vistieria*“), „*ruptoare* de tocmală“, *rupte* ale Vistieriei și *ruptăși*, v. exemple instructive în N. Iorga, *Doc. fam. Callimachi*, II, 744 (tabelă lucrurilor). — Cât privește caracterul violent, brusc, >abrupt< (*ex abrupto*), — pe lângă cel >deciziv<, definitiv, al unei hotărîri, unui act, — cf. >rupe< din locuția: >a (o) rupe de fugă< (în >tai poala și fugi< se cupinde ideea înlăturării cu orice preț, cu orice sacrificiu, a obstacolului ce te reține).

⁸⁰ »Se-au *runtu ju decata*«, »i-am ales *judicata*« (N. Iorga, *Socotellile Braşovului*, pp. 93, 100), etc. — Cu deosebire interesantă e paralela homer. ἔρχομαι τέμνειν, »prêter un serment, établir un contract sous serment«, lit.: »couper un serment, couper un traité«, care a fost explicat de curând ca o copie a biblicului *karat berit*, »couper un serment ou un traité« (v. V. Bérard, *Les Phéniciens et l'Odyssee*, II, 5), deşi corespunde formulei lat. *foedus ferire* s. *icere* şi se explică convenabil ca o aluzie la sacrificiul ritual ce însoţea şi consacra învoiala. — It. *alla rotta* = *a negozio rotto* ar putea fi invocat cu atât mai puţin în sprijinul expresiei româneşti, cu cât înţelesul său e tocmai contrariu: »a strică târgul, afacerea«, a o lăsa »senza conclusioni«.

⁸¹ V. d. e. C. C. Diculescu, *Originile limbii române: Vocalismul*, p. 2.

⁸² Aici = »războiu«, sau »militărie«, precum aiurea (p. 124) = *ostilităţile* petrecute la Troia, τὰ περὶ Ἰλίου γενέσθαι (II, 118): de întregit în acest sens art. *oaste* din glosar.

⁸³ »Să plece«, adecă; cf. »s'absentere«. — *Lipsă* din locuţia »a fi de *lipsă*, a avea *lipsă*«, curentă în Ardeal pentru »a fi *nevoie*, a avea *nevoie*« al nostru, se explică, probabil, şi prin înţelesul de »epilepsie« (v. d. ex. Voronca, *Stud. în folclor*, I, 177: »cea *nevoie*«) al acestui sinonim (= ung. *nyavalya*); cf. »*nevoie*, îndrăcire, lovitură [şi cebăluire!]*«, la Radu Popescu (N. Iorga, Cronicele muntene, p. 71), de asemenea nevoie = dajdie (Ureche) şi nevrere (text, p. 17), contrariul de la vrere (substantival) = voinţă (pro ne-voinţă).*

⁸⁴ Cf. *a fi supărat cu cineva* în raport cu *a fi supărat pe cineva*.

⁸⁵ Cf. *acasăşi (passim)*, ba chiar *acasă-li-şi* (p. 425).

⁸⁶ Cu acelaşi înţeles, găsim în rev. »Ion Creangă«, VI, 253: *a-i se găgi* = a se plictisi, a i se scârbi (cf. *a gogi*). — Ca sinon. vr. al lui *supăr*, »năcăjesc«, avem şi pe *dodeiesc* (sl.).

⁸⁷ În vol. jubilar (XXV) al »Arhivei« din Iaşi, p. 200, şi 'n *Sufixele româneşti*, p. 338. — S'ar fi putut invoca vr. *omrăzi*, »pângări«, »*despicere*«, (Ps. Scheiană, ed. Candrea, II, 448), *ombrăzi* = a trece cu vederea (la Coresi după Glosariul din »Buciumul Român«, I, 49) şi megl. *u! mrăznituli* = of, ticălosule! şi ūom *răzintuli* = obraznicule! (Papahagi, *Megleno-Românii*, I, p. 61), care au înfăţişarea unor etimologii populare din *omraznic* (cf. Miklosich, *Et. Wb.*, s. *merz-*). — Mr. *abraşcu* = obraznic (Dalametra) e, de fapt, identic cu turcismul dr. *abraş*.

⁸⁸ Sau: *obrazul cîntit* (cf. lat. *integrae frontis homo*, fără iniţiala lui *kalumnia* înfierată pe frunte), pe care nu ţi-e ruşine să-l arăţi în lume (cf. *obraz* = *faţă simandicoasă*, personajiu de consideraţie). — Cât de insidioase pot fi, pentru un observator superficial şi grăbit să conchidă, asemenea amfibologii, se poate vedea şi din cazul lui *ruşinos* = »om care se ruşinează« şi »lucru de care trebuie să te ruşinezi«. — Cf. sinon. vr. *stidesc*, *stideală* (din sl.), cum şi *a ruşină* = a atentă la pudorea unei femei, a o necinsti, iar, în legătură cu aceasta: n. de pl. *ruşinea-fetei*, la Herodot: αἰδοῖον, *pu-dendum* (II, 90), în trad. rom. *pasăre* (p. 102, etc), *firea fetii* s. *firea mule-rească* (pp. 45, 120). — *Obrăzuirea* = circumcizia »pasărilor« bărbăteşti, la Egipteni, p. 105: »*Pasirile*... ei le taie la margine (adecă să *obrazuesc*)«, — omonimie interesantă de notat (cf. *obrejă* = margine, mal).

⁸⁹ Cf. *darnic, dornic, făfarnic, puternic, spornic*, apoi: *dosnic, josnic*, etc. (v. alte exemple la Pascu, *o. c.*, p. 335, unde însă *amarnic* e derivat din subst. *amar*, iar nu din adj., pe când *dornic* e derivat din verb. *doresc*, că nu din subst. *dor*, iar la *făfarnic* se aruncă verb. *făfăresc*, pentru subst. *făfăre*: incoerență și arbitrarie!).

⁹⁰ De remarcat sensul propriu, originar al acestui derivat din vfr. *toupe*, „tuță de păr, chică, moț” (apoi: „cu moț, moțat; pretențios; obraznic”).

⁹¹ Să nu uităm sensul tehnic, militar al cuvântului: „frontul” (rom. *pe front* = lat. *in acie*, precum lat. *vallum, agger* = tranșee: e sensul lui. *troian* sau *șanț* [v. no. 20] din textul nostru, pp. 216, 210, cu extrem de bogată terminologie militară; cf. indicele, unde *haslă* = parolă de recunoaștere, *σύνθημα*, „șibbolet”, „beleag”, „lozincă”).

⁹² Cf. lat. *terga dare alicui, tergiversari*.

⁹³ Dublarea lui *-v-* e aici etimologică, redând pe *Euboëa*.

⁹⁴ Pentru *lagator, ἀλαγάτωρ*, „Eilbote”, de care vorbiam altădată aici (I, p. 452), cf. mr. *alág*, „courir, marcher” (Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, p. 386), amintind pe turc. *olac*, dar fiind în realitate identic cu *alerg*: *alarg (cf. it. *allargar*). — Ca și *merg*, de altfel, credem că și *alerg* a plecat din sfera vieții pe apă.

⁹⁵ „O, sfinte *vărhovnicule*” (la adresa Mitropolitului Ștefan), alternând cu „O, Sfinte *Crêstete*”, se întâlnește și 'n precuvântarea lui Daniil Panoneanul la *Indreptarea Legii* din 1652.

⁹⁶ Pentru sensul tehnic, consacrat, al termenului, în vechile doc. rom., cf. Ghibănescu, *Slovar*, p. 67: „i prodal ego edin nivu u. *frunte*” = și i-am vândut un pământ în *frunte*, cum și citatul din același, *Sur. și izv. II*, 239, reprodus aici, supt no. 12.

⁹⁷ V. și *Bulletin de l'Inst. pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, X, pp. 36, 38. — P. *nacealnic*, v. Miklosich, *Et. Wb.*, sub *čelo*.

⁹⁸ Despre același personaj, v. Cantemir, *o. c.*, 454: „acel Laslău să fie fost *vâlhovnic*, care di pe limba sloveniască să înțeleage vrăjitoriū, căutatoriū în stele” (i. e. astrolog, zis și: „numărătoriu-de-stele”, recte: „cetitor în stele”).

⁹⁹ Pentru sinon. *vrăjitor-vraciu* („medic”), cf. caracterul medicinei populare. — *Farmazon* e = rus. *farmazonū* (din fr. *franc-maçon*), iar nu desvoltat în sânul limbii române, prin et. pop. cu *farmec*, cum afirmă d. Iordan (în „Viața Românească”, XV, 121, unde și *boterel* = bourel e rău explicat prin et. pop. cu *boter*: de fapt, un derivat din forma pl. a radicalului, sau o refacere după pl. derivatului însuși, întocmai ca și *flăcăiandru, pârdiaș*, etc.). — Adăugim că *vrajă* e, în textul nostru, termenul curent pentru „oracol”, căruia, în alte texte vechi-românești, îi corespunde: *vrăjălniță* (așa, de ex., în apocriful tipărit de Pamfile în rev. „Ion Creangă”, IX, p. 159, împreună cu versiunea „Cuvântului de prea înțeleapta Sivilă”, a căror confruntare cu varianta din „Arhiva”, XXVIII, 28, se impune pentru stabilirea lecturii adevărate: *un nașu* = et. pop. din *un inașu* [ung. *inas*, „slugă”), în *trapă* = *intr'apă*, etc.).

¹⁰⁰ Pentru problema, foarte importantă, a tautologiei și, în special, pentru mecanismul ei semantic (multe din „tautologii” sânt, în realitate,

arhaisme sau provincialisme glosate), *Cartea cu învățătură* a lui Coresi (ed. citată) oferă mult mai instructive exemple decât textul nostru: *prea mândru și înțelept* (p. 15), *sălbăticia și sireapiia* (364), *hulhici și înputători* (p. 365), *striini și stranici* (pp. 403, 500), *furului și tâlharului* (p. 485, cf. *hoț și tâlhar*), etc., la care adăugim, din „Fisiologul“ vr. publicat în rev. „Ion Creangă“, IX, p. 10, următorul exemplu, instructiv pentru originea formei hibride *a cercată* = *a cercetă* + *a cătă*: „crocodelul... iară *cearcă și caută* altă mâncare“. (Tot acolo, pentru sensul originar al lui *curând*: „[inorogul], când va să meargă, *fuge curând și merge curând* în pustietate...“). — De fapt, ca și'n „sinonimie“, e vorba, aici, de aproximație: strict vorbind, cele mai multe (dacă nu toate) „sinonimele“ ce alcătuiesc „tautologia“ *nu repetă pur și simplu* (fie și'n scop de a insista asupra-i) ideea exprimată, ci înfățișează și o nuanță proprie. Dar chestiunea merită o reluare aparte.

¹⁰¹ V. și Păcală, *Rășinari*, p. 141: *priczaz*, „stricăciune, năcaz ce dă peste oieri“. — Ca *bože nakazanie*, „Strafe Gottes“, apare la Ruși în genere o boală epidemică (molimă, bolesniță; buduhală, troahnă), iar *boža rana* = Seuche, *božij bič*, *boža moč* = Fallsucht, litt.: „Gottes Macht“, *boža ruka* = Paralyse, litt.: „Gottes Hand“ (v. I. Manninen, *Die dämonistischen Krankheiten* p. 8), sloven. *božjast* = *božja oblast*, idem (*Indogerm. Forsch.*, XLI, 404) vgr. *θεοπληξία*, etc., își au un analog mai cunoscut în s.-cr. *bôginja* = germ. *Pocken* + sl. *bôginja*, „Göttin“ (Berneker, 66) sau în alb. *l'i, l'ie*, „Blatternkrankheit“ = ngr. *εὐλογία*, idem (G. Meyer), sicil.-dial. *elogu, ailogu*, „Pockennarbe“ (*Byz.-neugr. Jahrbücher*, I, 169; cf. și Abbott, *Macedonian Folklore*, 236, unde se citează *Κυρά Βλογιά*, „Lady Small-Pox“) și n. pers. *Vloia* (*Evolghie*) = Benedictus: natura și psihologia eufemismului sânt evidente.

¹⁰² De însemnat și rom.-dial. *împotrosu*, „asemănător întru câțva“: „(v)ine cam *împotrosu* ieluia“ (Păcală, *Rășinari*, p. 139).

¹⁰³ Cf. Anon. Băn., ed. Crețu, p. 363: „*pruglë* - laquei genus“.

¹⁰⁴ Mr. *păltin* înseamnă, însă, de fapt: „platan“; cf. n. topic mr. *Păltin*, ngr. *Boltinon* (v. Anuarul Weigand, 1919, p. 61) și n. de familie dr. *Păltănea*. — De altfel, abstracție făcând de „esență“, *păltin* românesc nu e altceva, decât *platanus* latin, precum rom. *bivol* nu e, în ultima analiză, decât *βούβαλος* (Miklosich, Berneker) = *bubalus*, deci *bour*: așa și 'n textul nostru, p. 269 („bivoli și zimbri“ = *βούβαλιες... και ὄρως*“, IV, 192, de fapt: „bouri și o speță de antilope“. (ὄρως fiind luat drept *οὔροι* = lat. *uri*), care cunoaște totuși derivatul: „urechile boure“ (p. 384) = *ὄρθά*).

¹⁰⁵ E vorba de *Barbaria*, de „*Livia* pustie și plină de *jăgănit*“ (p. 103), de *lighioina* (= II, 32: *θηριώδης ἐστὶ ἡ Λιβύη*), „*Livia* cè cu *jigăni*“ (p. 266 = IV, 181: *ἡ θηριώδης Λιβύη*).

¹⁰⁶ Un proces deosebit, în *Perecop* (istmul) = sl. *perekopu*, „șanț“.

¹⁰⁷ Cf. Alfred Franke, *Der sogenannte 'Trajanswall' in der Dobrudscha*, în „*Neue Jahresb. f. d. kl. Altertum*“, XX (1917), p. 64 sqq.

¹⁰⁸ Fr. Drexel, *Altes und Neues vom Tropaean Traiani*, în „*Neue Jahresber. f. d. kl. Altertum*“, XXV (1922), p. 331, n. 1.

¹⁰⁹ P. *Colonia Traiana*, înțelesă ca „Trojanische Kolonie“, v. *Rheinisches Museum f. kl. Phil.*, 51, p. 508 sqq. — Amintim că numele Troiei trăește, probabil, în fr. *truie*. „scroafă“: *porcus troianus*, „porcul umplut“, ca *equus*

troianus (v. în special: Darmesteter, *La vie des mots*, p. 57 și Pauly-Wisowa-Kroll-Witte, supt *Kochkunst* și *Schwein*, col. 808).

¹¹⁰ Și niște ruine de lângă muntele Teru se chiamă sârbește *trojan* (v. Miklosich, *Et. Wb.*, p. 362, s. v.). Cf. de asemenea: Cantemir, *Ist. ott.*, pp. 98 (pod.). 274 (cetate), 617 (poartă).

¹¹¹ Legenda corespunzătoare bosniacă, vezi-o la Hasdeu, *l. c.*, col. 3138 (după Lexiconul lui Vuk Stefanovici, 750). — Versiuni românești populare, în Candrea-Densusianu-Speranță, *Graiul Nostru*, I, pp. 59 (din Dolj), 95 (numele satului, *Potopln*, e o altă etim. pop. evidentă, cu *topesc*, *potopesc*). — Basmul oltean „Domnul-de-Rouă” (mai rar: „Craiul-de-Rouă”) a fost versificat de Bolintineanu (v. Șăineanu, *Basmele române*, p. 117) și utilizat de Eminescu însuși. — O interpretare a legendei în raport cu „Ler Impărat”, identificat cu Galerius, în *Rev. p. Ist, arh., și fil.*, XIII (1912), p. 340 sqq; cf. *ibid.*, XII (1911), p. 382 sqq., despre „Drumul Domnului-de-Rouă”.

¹¹² *Κυριεφύνα* s. *Κυριεφύνη*, identificată cu pasărea *ἰξόβορος turdus viscirovorus* (Politis, *l. c.*), amintește viu pe *Chira-Chiralina* noastră, care e prezentată însă ca o „floare din grădină”, ca și *Ruja-Rujalina* și, în genere, numele zinelor din descântece (v. *Noua Rev. Rom.*, 1901, p. 170) sau din jocul călușerilor: *Siniziana*, *Ogristina*, *Leostina* [cf. *leuștean*], *Budiana*, *Roșta*, etc. (v. rev. „Tinerimea Rom.”, 1898, p. 144), care sânt, toate, nume de plante, la fel cu numele „vilelor” sârbești: *Similjana*, „Sandruhrkräutlein”, *Ogrščana*, *Kalina* (v. Krauss, *Volksglaube . . . d. Südslaven*, p. 70). Cf. încă n. de pl. *crăiță*, iar în legătură cu el și în ipoteza unui substrat istoric: ung. *királyné*, „regina”, și sârb. *kraljiča Kyr Alëna* [= Kyra Helena], n. soției lui Vlkašin (Jireček, *Gesch. d. Bulg.*, p. 328, n. 38).

¹¹³ De „*cărarea lui Traian*, la părăul lui Iordan”. vorbesc de asemenea descântecele (v. d. e. Pompiliu Pârvescu, *Hora din Cartal*, p. 66), deși mai puțin adesea ca de „drumul lui Adam, la fântâna lui Iordan” (v. rev. „Tudor Pamfile”, I, 179), sau de „fântâna lui Adam, la apa lui Iordan” (v. Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, pp. 115, 132, etc; cf. *ibid.*, p. 127: „pe cărarea lui Iordan, la fântâna lui Bogdan”).

¹¹⁴ Cf. și Apostolescu, *Valurile romane: brazde și troiene* (extras din „Revista Armatei” pe 1910).

¹¹⁵ După excerptele din „Analele Dobrogei”, VI (1923), pp. 194—5.

¹¹⁶ Sânt 4 variante, toate mehedintene. — De notat legenda despre Traian și podul de peste Dunăre (*ibid.*, p. 14) și basmul cu „sora lui Traian”, care, ca să scape de foc, se aruncă în Dunăre (*ibid.*, p. 109).

¹¹⁷ Pentru *Câmpul al Kesari* și *Calea al Kesari*, de lângă Mețova, v. Tache Papahagi, *O problemă de romanitate sud-ilirică*, p. 20 (= *Grai și Suflet*, I, p. 89; cf. și *Drumu-Domnului* s. *drumu-mumușului* = calea lapteului, la Megleniți: *ibid.*, p. 35).

¹¹⁸ Pentru *troian* în toponimia rom., cf. pe lângă Frunzescu (p. 492) și *Marele Dicț. Geogr.* (ad loc.): I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan-cel-Mare*, II (indicele numelor geografice).

¹¹⁹ Pentru *crângul* s. *brăul cerului*, compară cunoscutele metafore corespunzătoare din nomenclatura *curcubeului*. — P. c. di *Sant Yago* (it. *San Giacomo*) și *Jakobstrasse*, cf. *Santiago di Compostela* și *Jakobsbrüder*.